

కథలు

నీతి, పురాణ, పాడుపు

పల్నాటి కథలు

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షపతి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదే

గురు గోరక్ష ముని

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రహ్లాద స్వామి

యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైఠిలంగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అద్వైత చంద్రాదేవి

గురు విఘ్నేశ్వర

గురు పోయి బాలా

గురు ఆరదీంద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు ముక్తయాశస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమహార్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2030020024820

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

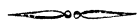
ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

పల్నాటి కథలు.

“పల్లెపదాల జీవమునల్నికొన్న ప
ల్నాటివీరుల రక్తవాళిపటిమ.”

గ్రంథకర్త:
మహావాది వేంకటరత్నముగారు.

ప్రచురము:
వేంకటరామ్ అండ్ కో.,
బెజవాడ.

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యము, బెజవాడ.

1932.

ఓమ్.

పల్నాటి కథలు.

౧. పల్నాడు.

పూర్వ మొకప్పుడు తిర్లిజ్జదేశము నకలసంపదలతో
విరాజిల్లియుండకపోలేదు. ఆస్థితీయం దీ తిర్లిజ్జదేశమధ్యం
బున నెన్నియోసీమలు పేరెన్నిక వహించి యుండెను. అట్టి
వానిలోఁ బల్నాటిసీమ అగ్రస్థానమును వహించి యుండెనని
చెప్పకతప్పదు. అనాదినుండియు నీసీమ వీరరసంబునకుఁ బుట్టి
నిల్లెను, శత్రుసమూహంబులకు దుర్గమంబగుచు, మిత్ర
బృందంబులకు సుగమంబగుచు, సుకవుల కలముపోటులకు

నిలయుచును, బలైపదాలవలన జీవములు నిల్చు
కథా కొను భీషువుల కమృతప్రాయ మగుచు, ననేక
పరిగయము.

రీతుల విలాసగతుల సలరియున్న దనుట అతి
శయోక్తి కానేరదు. ఇట్టి విభవాభిరామ మగు నీపల్నాటి
వీరవిజయలక్ష్మీచారిత్రింబునఁ జరిత్రాత్మకంబుగఁ బ్రకటి
తంబులుగాక *మాలదాసునాలుకల నాట్యంబు సల్పుచును,

* మాలదాసులు కడచబాటికి సంబంధించిన యొక తెగవారలు. వీరి కల్ల
ప్పుడు వీరచారిత్రింబుల రసదలహంబునఁ బల్లెవారలకు వినుపించుచు
జీవనోపాధి గలిగించుకొందురు. ఈయాచార మిప్పుడను బాలింపఁ
బడుచునే యున్నది.

వారలకు వీరరసోద్రేకంబును, వాయువారల కధికోత్సాహంబును గలిగించుచు గావ్యప్రపంచమునఁ దగిన స్థాన మేర్పఱచుకొనిన కొన్ని గాధలు గలవు. అవియే పృస్తుతగ్రంథమునకు మాతృకములు.

ఆదియందుఁ బల్నాటి సీమను వల్లవవంశీయులు పాలించుటవలన నియ్యది పల్లవనాఁడు అని వ్యవహరింపఁబడెను. కాలము గతించినకొలది పల్లవనాఁడు అను దానికి పాలనాఁడు అను శబ్దవైపరీత్యము కలిగి యిదియుఁ బోనుపోను పల్నాడు అను వ్యావహారికత్వమును బొందెను. ఈయనముచరిత్రాంశములవలన సమర్థింపఁ బడుచున్నది. పల్నాడు.

కాని ఇయ్యది వంశీయము కాదనియుఁ గేవలము దేశీయమే యనియుఁ గొందఱు సకారణంబుగఁ బల్కుదురు. ఈసీమయం దంతటను పాలరాళ్లు మెండుగ నుండుట వలన నియ్యది తొలుదొల్తఁ బాలనాఁడు అని పిలుచుంబడి క్రమక్రమముగా పల్నాడు అను వ్యావహారికహ్రస్వత్వము నొందె ననియుఁ దెల్పుదురు. ఇదియును విచారణీయాంశమగుచున్నది. కావున నీరెండును నించుమించుగా సమానకారణములే యగుచున్నవి. ఈసీమయందు సాగుబడి కనువగు నదునదులు.

తెవ్వయును గాన్పింపవు. నాగులేరు, చంద్రవంక అను రెండునదులు ముఖ్యము లగుచున్నవి. ఇచ్చోట చంద్రవంక జలపాతము (Waterfalls) చూడదగిన వానిలో నొకటి యగుచున్నది. కృష్ణానదిమాత్రము పొలిమేరల నానుకొని పృవహించుచుండును. భూములన్నియు దైవమాతృ

కములేగాని నదీమాతృకములు గావు. దైవమాతృకము లైనను పంటవృద్ధి యంతగాఁ గలిగియుండినవి గావు. కొండవ్రదేశ మగుటవలన మిట్లుపల్లములు గలిగి పచ్చికబయళ్లకు

భూమి. మిక్కుటముగ నాకరమగుచున్నవి. దానఁజేసియే

యచ్చోట పశువృద్ధి అధికముగా నుండుట సంభవించు చున్నది. పంటలు సర్వసాధారణముగా నుండును.

చాలవఱకు నీమయగ దచ్చటచ్చట చిన్నచిన్నిగుట్టలును, లోయలును, కొండలును గలిగి చూపరుల కానందముగను, దేశీయయోధాగ్రాసరశౌర్యప్రకటనానుకూలంబుగను, పరప్రాణిపాయకరంబుగను నెగడుట ఇప్పటికిని లోకవిదిత మగు

విషయ మగుచున్నది. చరిత్రకారవమున *నాయకు

కొండలు. కాలి కనుమలును, దేశకారవమున ‡ గుత్తికొండయును నెఱుఁగు వన్నెకెక్కియున్నవి. వట్టణముల కిప్పు డీ రెండు కారవములును లేకున్నవి. కాని చరిత్రరూపకమున,

* ఈకనుమలు కొంతవఱకుఁ జరిత్రాత్మకము లగుచునేయున్నవి. బ్రహ్మనాయని సమయింప నాయకురాలు సమైక్యయై యాతని నెదిరించి, యాతనిని, యాతని కులమును నడ్డగింపఁ దెనువేదియు లేక, యాతిఁడు క్రోధోద్దీప్తితుండై, నిబబ్ధంబున నాకొండను గొట్టి నది ప్రజపాతమైన చందమున, నచ్చోట దారి యేర్పడినది. అది యొక కనుచుమాగ్గముగ నుండుటబట్టి నాటనుండి నాయకురాలి కనుమ లని వ్యవహరింపఁడనవి.

‡ 'గుత్తికొండవెళం, గుత్తికొండవెళం' అని యాత్రీకులు స్నానార్థమై యేగున దీక్షలమునకే. ఇచ్చోట ముక్కోటినాఁడు చాల బాగుగా నుండును. చూడదగిన విషయము.

మా చెప్పికును, కారెనుపూడికిని ప్రబలకారవ మున్నది.
 పట్టణములు. దాచేపల్లి కావ్యప్రహరకారమున మించియు
 న్నది. శ్రీనాథునిహాస్యరసప్రకటనావిధానమున కిది
 యే మూలసాధనము. రెంటుచింతల తైకమత్యకారవ మున్నది.
 మొత్తములిగాన పట్టణములన్నియుఁ దోటివిభవమున నామా
 వర్ణింపఁబడియున్నను, విష్ణుటికిని గొలడగనో గొప్పగనో
 తొంటిపోయ్యెయ్యముల గుండెగాలములై యుండకపోలేను.
 ఇంకను బూర్వుల రక్తనాళపటిమ పల్నాటిజనులయందు
 సంపూర్తిగా నశించిపోలేదు.

పల్నాటిజనుల యాచార వ్యవహారము లన్నియుఁ
 గడు నీచాతనినీచములుగను, జనులు కేవల మనాగరికులవశానే
 గాక, పశుప్రాయలవిధమునను, నిష్పటివారలకుఁ గొందఱికిఁ
 దోచుచుండటంజూడ వింతగా లేకపోలేదు. సమ్మివనారిని
 జనులు. జెఱుపని వారలును, స్వామిదోహ మొసర్పనివార
 లును, గపటనాగ్గానుసరణ మెఱుంగని వారలును,
 నింత తమిదయంగబలి ద్రావి యున్నంతదానితోనే సంతృప్తి
 నొందుచు నిరాడంబరులైయుండువారలును, మాటవచ్చిన
 బలైపుపోటులతో సమాచులగు వారలును, బాసముచ్చినఁ
 బ్రోణమిచ్చువారిలును నగు పల్నాటిజనులను కేవలము
 పశుప్రాయులనియు, నాగరక తావిహీనులనియుఁ బలుకు
 నిష్పటియువకుల తెలివిశేటలు నిజముగ నద్వితీయులులని
 నొక్కిచెప్పక తప్పదు. ఇప్పటి పల్నాటిజనుల యాచారవ్యవ
 హారము బెంతవఱకు నీచాతనినీచములో పాఠకులకుఁ దెలియ

వలయును. వీరారాధనము, శక్తిపూజయుఁ దరుశిలావిగ్రహ
 భజనంబును మున్నగునవి వీరలకు వంశక్రమా
 పీరా గతములై యున్నవి. వీరారాధనము ప్రతిదేశమం
 రాధనము. దాను బ్రతిజాతియందును బూర్వమునుండి ప్రబలు
 చున్నదియేగాని నేడు కొద్దిగా వచ్చిరది కాదు. ఇస్లాముమహా
 కవియగు కాన్యేలు వీరారాధనమును గురించి పలికిన యుద్వోధ
 కము లిప్పటికిని బల్చిచు దేశాబునఁ బ్రతిధ్వనించుచు నే యున్నవి.
 ఆంధ్రకవిశిఖామణులగు తిక్కనాదుల పలుకులు భరతవర్ష
 మానఁ బ్రతిభారతీయుని శ్రవణపుటంబుల మామమ్రొగుచు నే
 యున్నవి. ఇట్టి వీరారాధనము సోత్రరూపముననేగాక క్రియా
 రూపమునను బలాభిజనులవలన నిర్వర్తింప బడుచున్నది.
 పల్నాటి యుద్ధము భారతయుద్ధముతో సరియైనవర్సనచ్చును.
 బ్రహ్మనాయుఁడు కృష్ణుఁడనియు, బాలచంద్రుఁడు అభిమన్యుఁ
 ఁడనియు నిట్టల నాయావీరులఁ బేర్కొని యేడాది కొకమారు
 పల్నాటియందు వీరపూజ యొనర్పఁబడును. ఇయ్యది యాఱు
 రోజులు జరుపఁబడును. ఈ యాఱురోజులును యుద్ధక్రియము
 ననుసరించి, యిరువత్తములవారలను బిల్వనంపుటయు, రాయ
 భారము నడపుటయు, రణభేరుల మోగించుటయు మున్నగు
 వానిని రోజున కొక్కటిగా నడపి, యాఱవరోజున భూత
 తృప్తిగా రుధిరాన్నము నర్పింతురు. ఈ యాఱురోజులును
 సంగ్రామంబునంబలై అతికోలాహలముగను, సర్వజగన్నాథ
 ముగను నుండును. ఇప్పటికిని నియ్యది పల్నాడునందు జరుగు

చునేయున్నది. చూచుట కనేకమంది వచ్చుచునే యున్నారు. నిజముగఁ జూడదగిన విషయము.

తరతరములనుండియుఁ బల్నాటిజనులకుఁ బ్రబలముగా మూఢనమ్మకము గలదు. అందువలననే పిశూచి, మశూచి, తపశర, ఆటలమ్మ మొదలగు జాడ్యములు వచ్చినప్పుడు, తన్నివారణమునకై, పూర్వాచార క్రమము ననుసరించి యాయా శస్త్రుల నాచాధిచుటయు, నాని శక్తిపూజ. త్రప్తికై బలు లర్పించుటయు మున్నగునవి జరుగుచుండును. ఇదియేమియు భారతవర్షమునఁ జరకాలము నుండియుఁ బ్రబలమైన శిష్టాచారమేగాని, నేను నూతనముగా వచ్చినది కాదు. కొన్నియెడల నియ్యది యొప్పుకొనఁ దగినదియనియేగాక, యత్యావశ్యకమైనదనియు భారతాదులు పల్కుచునే యున్నవి. ఈయాచార మిప్పుటికిని బల్లెల యందు సక్రమముగాఁ జాలింపఁబడుచున్నది.

గాలికుల్లు మొదలగు పశుజాడ్యములు వచ్చినప్పుడు గాని, పక్షు కలిగినప్పుడుగాని, తరుశిలావిగ్రహారాధనములు నిర్వర్తించఁబడుచుండును. కనీసము నత్రురమున కొక్కమాత్రే నియు మానిసుపూజ గావింపఁ బడుచుండును.

తరుశిలా
విగ్రహారా
ధనము

ఇచ్చట బ్రాహ్మణాచార ప్రకారము పూజావిధానము జరుపఁబడునుగాని, బలు లర్పించి

తాగి తందనాలు వైచుచు, మూకలుగట్టి కేకలిడు నాచారప్రకారము జరుపఁబడదు. వీనివలన, దైవబలముననో, లేక స్వాభావికమాగనో, లేక జనుల మూఢభక్తి

విశ్వాసముల వలననో యెటులైన నేమి యాయాలోగములు నివారణమగుటయు సంభవించుచునే యున్నది. వఱపు కలిగి నప్పుడు వరుణపూజ సల్పుటయుఁ దొలకరియప్పుడు కృషి పూజ నొనర్చుటయు మున్నగునాచారములన్నియు నవాదీయము లని చరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచునే యున్నది. ఈ యాచారంబుల మూలంబున బ్రాహ్మణభక్తి కల్పాటివాసులయందు మిక్కిలముగాఁ బ్రబలియున్నది. ఇట్టి యాచారములన్నియు నిప్పుటి యువకులకుఁ గొందఱికి నీచాతినీచములుగాఁ గన్పించున్నది.

కల్పాటిజల యాచారవ్యవహారములన్నియు నీవిధముగానే యున్నవి. ఇందు జరులయందును బెక్కుజాతులు లేక సకాతీ మజాతీకృమము ననుసరించియే యున్నవి. కాని

జాతులు. నాలవజాతి ముందుమాత్రము మూడుపావు

రెడ్లవశీయులై యున్నారు. వీరు చేరునకేగాక క్రియారూపమునను దమపూర్వలఁ గొలిపవలకు మఱపించుచునే యున్నారు. చాలవలకు వీరందఱును హిందూగుతావ

లంబకు లేగాని భిన్నమతములు గలవారలుగారు. ఒక్క

మతము. రెంటుచింతలయందు మాత్రము క్రైస్తవమతము

నకుఁ దావు లభించినది. కొందఱియందు మతభేద మగపడుచున్నను, బుక్తిభేదముగాని, స్వభావభిన్నముగాని వారలయందంతవలకంతగాఁ బ్రబలియుండలేదు. మతము విదేశీయమైనను, కట్టునందును, బొట్టునందును, జుట్టునందును జాలవలకు స్వదేశీయ మతానుసరణముగానే నెగడుచున్నది. కాల

చక్కమునందు వింతచూర్పులు గలుగుచున్నను పల్నాటికి
జలవృత్తియగు దంతగానూర్పులుగలిగియుండలేదు.
పుత్తి. వీరలకు ధనాన్వనోపాయముమాత్రము చక్కగా
దెలియునుగాని ధనవ్యయముమాత్రమిప్పటియువకులకువలె
చక్కగా దెలియదని నొక్కివక్కాణింపవచ్చును. దీనివలన
ననే బాంబోలు పరిష్కారమువకులకండ్లకు వీరలు కేవలము
పశుప్రాయముగఁ గన్పట్టచుండుట. సర్వసాధారణముగా
జనులందరు శృషికులేగాని సూత్రావిద్యాశక్తిమువలన మాన
వత్వముగోల్పోయి నేపథికృత్యమునకుఁ బాల్పడిన వారలుగారు.

ఈ సీమయందు వర్తకమేమియు నంత గణనీయముగా
నుండలేదు. ఇందు సాగుబడియగు పత్తియంతయు స్వరాజ్య
చక్రిభిమిదమునకే చాలకున్నది. ధాన్యము జీవనోపాధికి
మూలముగనున్నది. మానవ జీవరక్షనోపాయ
పుత్తి. వివరకువలయువస్తుసంచయముల నన్నింటిని పల్నాటికి
వీరలక్ష్మియే తైకొనుచు నామెకుఁ బనికిరాని యిన్నికొండ
రాళ్లుచూత్రము తక్కినవారి కందిచ్చుచుఁ దద్ధనంబువలనఁ
గొన్ని నూతనాలంకారముల నేర్పఱుచుకొనుచుఁ దనవైభ
వము నిభివృద్ధిపరచుకొనుచున్నది. ఈసీమ భూమియంతయు
తాతిభూమియైయున్నను శీతోష్ణస్థితిమాత్రము సమముగానే
శీతోష్ణస్థితి. యుండును. నాగులేరు చంద్రవంకలు జీవనద్రు
లంబలె నెల్లప్పుడు ప్రవహించుచునే యుండుట
వలన నీటివసతికిని, జల్లనిగాడ్పులకును నేకొంటాయు లేకుం
డెను. మిగులవేసంగియందు సయితము దాచేనల్లియందలి

యాకుతోటలును, శలవృక్షచ్ఛాయలును, లేబచ్చిక బయ
ళ్లును సకలజనులకు నామోదకరంబులే యగుచున్నవి. ఇవియే
పల్నాటిని గురించియు దజ్జుల యాచారవ్యవహారముల
గురించియు, జాతిమతవృత్తిపరిస్థితులఁ గూర్చియుఁ దెలిసికొన
వలసినది. ఇట్టి పల్నాటిజనల విస్తారాశ్చర్యకరకృత్యములఁ
గూర్చి తలఁపఁకొనుటయేగాక, వాఁయుటయుఁ జనుపుటయుఁ
బ్రశంసనీయములే కదా.

౨. మాలదాసు.

గీ. మేనికండల నర్పించియేని నరుండు
తనకు నన్నివిధాల మేల్లలంచువారి
ఋణమునుండి విముక్తుడై యెసఁగు నెడల
నతఁడె మృత్యులేనివాఁడని యనిరి బుధులు.

అమ్మన్న రెడ్డి జన్మభూమి కారెమపూడి. అతనివంశీయులందఱును బేరు పక్షిభ్యాతుల గడించినవారలే. అట్టి వంశగౌరవమును అమ్మన్న రెడ్డి తనకాలమున ద్విగుణ మొనర్చెను. ఈతని శీలముగూర్చి వర్ణించుటకన్న సుగుణములన్నియు నితనియందు ఘనీభూతములగుచున్నవని పలుకుటయే సమంజసము. ఆకారము చామఁచాయ. ఇంచుమించుగా నజువది

అమ్మన్న రెడ్డి. వత్సరిములవాఁడు. వృద్ధాప్యము దాపరించుచున్నది. బలహీనత దూరమగుచునే యున్నది.

ఇంత యీజుగలవాఁడైనను చత్వార మనునది యెఱుంగఁడు. నాగలి చేబూని చాటుగొట్టినయెడల రూలుగట్టతోఁ గొట్టిన గీటునందే. వంకర యుండవచ్చునగాని, యాతని నాగలిచాలు నందు వంకరయనునది యుండనే యుండదు. “కుందేలును గొట్టినవాఁడే వేటకాఁడు, గొట్టుపట్టినవాఁడే సేద్యఁగాడు” అనువాక్యములు గొట్టుదున్నకమునం దితఁడసమానుఁడు. ఇతని భార్యపేరు నాగమ్మ. ఈమె మహాయిల్లాలు, సుమారు నలువదియేండ్లకు మించిన ప్రాయముగలది. ఇంటికివచ్చిన వారలకు

లేదను బుద్ధికి బుద్ధిచెప్పు స్వభావము గలది. ఆమె యెల్లప్పుడు చేరెను వెడల్పు కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొని నిండు చెంగావి చీర కట్టుకొని కళకళలాడుచు గృహమునకు లక్ష్మీస్వరూపము వలె నుండును. వఱువాత లేచి యామె మొగముఁ జూచిన బాపములన్నియుఁ దొలంగిపోవు నని యూరి యమ్మలక్కలందఱు తెలంచుచుండెడివారు. ఆమె కడుపు చల్లగ బంచ పాండవులవలె నామె కైదుగురు కుమారులుగలిగిరి. వారును నాకారమునఁ దల్లిని, గుణమునందురు, సాహసము నందును వ్రుడ్డిని బోలియుండిరి. కుమారు లందఱు చేతికక్కఱకుపచ్చి నది మొదలు అమ్మనరెక్కిఁ దగినవిశాంతి లభించెను. కుమారు లాతని నేపనిఁ జేయసీయక, యింకొకడనే యుండునుని తుండ్రికిఁజెప్పి, పొలముపను లన్నియు వారలే చూచుకొను చుండెడివారు. అమ్మన్నరెక్కియు నేదిగులులేక హాయిగాఁ దన కాలమునంతయు ధర్మమార్గమున గడపుచు నప్పుడప్పుడు పొలముపనుల కరుగుచుఁ గుమారుల పోపాలోపములను నవ రించుచు నిటుల జీవితమును గడపుచుండెను.

అన్నివిధముల అమ్మన్నరెక్కి కొనియాడఁ దగినవాడగుట వలన, నాయూరివార లందఱు తాతనిఁదమకుఁబెద్దకాపుగా నెన్నుకొని గౌరవముఁ జూపుచుండిరి. ఆతఁడును గ్రామస్థుల కనుగుణ్యముగా మెలంగుచు నందరిచేతను మంచివాడని యనిపించుకొనెను.

ఈ విధముగాఁ గొన్నాళ్లు బాగుగా జరిగినది. కాని అమ్మన్నరెక్కి దుష్కాలము ప్రాప్తమగుచుండెను. గ్రామస్థుల

యం ద్రాశనియెడల నొకవిధమగు విరోధభావము జనియించెను. అయ్యది కారణరహితమో, లేక కారణసహితమో చెప్ప వలనుపడదు. మొత్తముమీద నాతనికి గ్రామమునం దొంటి గౌరవము నశించినది. కమనీయ కుసుమముల మాటునఁ గాలసర్ప మున్నదని జను లభిప్రాయపడఁజొచ్చిరి.

గ్రామ విరోధము. ఊరివారందఱును నొక్కటిగను, అమ్మన్నరెడ్డి యొక్కఁడు నొక్కటిగను గ్రామమునఁ గడు

లేర్పడెను. తనస్థితి యకారణముగ మారిపోవుచున్నందుకు రెడ్డి కెంతయో విచారము జనించినది. కాని యేమిచేయఁగలఁడు? కుమారులు మాత్రము దీనిని లెక్కచేయకుండిరి. వలసినంత ధనమున్నదనియుఁ దన్నులమున నెంతటిపని నేనియు నతిసులభముగ నెరవేర్పఁబడఁగలదనియు ననుభవశూన్యులగుటవలన వారు దురభిప్రాయపడుచుండిరి. అమ్మన్నరెడ్డి యన్ననో, దూరదృష్టి గలవాఁ డగుటవలనను, యనుభవశాలియగుటవలనను, నేనమయమున నేమి కీడుమూడునోయని శంకించుచునే యుండును. ఒంటరిగఁ బోవుటకేనియు నాతఁడు భయపడుచుండును. గ్రామస్థులైనను బ్రబలవిరోధ భావమునే కలిగియుండిరి. సమయముగ నెడల సమయింపవలెననియు సమయ మొనర్చుకొని యుండిరి. గ్రామవిరోధ మింతగానున్నను పెద్దకాపుపదవి మాత్ర మేమి కే యుండెను.

కాల మిట్లు లే గడచిపోవుచుండును. అమ్మన్నరెడ్డి యొకనాడు వేకువనే లేచి యరకితోలుకొని పొలమునకుబోయెను. పొద్దు నెత్తిమీదికి వచ్చువఱకు భూమి దున్ని, యంత

కోలేరు వేసికొని యింటికివచ్చుచుండెను. ఇంటికి రావలయునన్న నాతఁడు మాలపల్లెమీదుగా రావలయును. అయ్యది తోటలు దున్ను కాలమగుటవలన, బల్లెయందుగల పిల్లదిమధ్యము పొలముపనికి వెళ్లిరి. అతఁడు మాలపల్లెమీదుగా వచ్చుచున్నప్పుడొక భయంకరవృక్షియాతనికి దృగ్గోచరమయ్యెను. ఆవృక్షిని గాంచినంతనే సహజముగాఁ గరుణావ్యభావుఁడగు నాతఁడమానసము నిలుపున నీనై పోయెను. అట్లులగుటలోక విరుద్ధముగాదు. ఆవృక్షి యెవ్వరో గాదు. పదియేండ్లు పోయి ముగిలి మాంలదా సను పేరున వ్యవహరింపఁబడు నొక పంచమ బాలుఁడు. ఈతనిచరిత్ర మిక్కిలి జాలిఁ గొలుపునది. పాప మీతఁడు గర్భముననుండగనే తండ్రి గతించెను. ఈతనికి నాలుగైదేండ్లు వచ్చునప్పటికిఁ దల్లి గతించెను. అప్పటి నుండియు నా యనువారు లేక, యేయయ్యగొడ, దగ్గరనో పేడకల్లు దీయుచు నొకరోజు కడుపునిండఁ దిన్న, రెండురోజులు

పస్తుబండుకొనుచు, నెండకు నీడయుఁ, జలిగిగుడ్డయు మాలదాసు.

ననునవి యెఱుంగక యేమహాత్ముఁ యింటిబయటి యరుగుమీఁదనో రేయిగడపుచు నిట్లు కష్టదశను వెళ్ళబోసి కొనుచుండెను. స్వజాతివారియందు దర్పద్రవేవత సహజముగ తాండవ మాడుచుండును. కనుక వా రీతని కాధారము గాజాలక పోయిరి. ఊరివార లాగర్భశ్రీమంతులుగనుక వారి వలనను నాతనికి సహాయము లభింపకపోయినది. ఎనిమిది యేండ్లు వచ్చినప్పటినుండియు గ్రామమునసబుగారియిఁట్ల జీతమునకుఁ గుదిరెను. వారు పెట్టినది రెండుపూటలేయైనను

గొట్టుటమాత్రము ముప్పుటలు జరుగుచునే యుండును. జీతమిచ్చుటయందు మొగమునఁ బేలాలు వేగుచున్నను జాకిరి చేయించుకొనుటయందు వారు పెట్టెతిండి. కొట్టుదెబ్బలకుఁ బ్రతిదినము బాకీపడుచున్నను వేటుమార్గములేక, మాలదాసు మణియరుగారియింటియందే యుండెను. ఆరోజున పాప మాతఁడు, క్రిందటిరోజు, ప్రొద్దుగూకులు మిరుపచెట్లు లేవ దీయుటవలన, బడలికఁ జెంది, బాగుగాఁ దెల్లవారునప్పటికి లేచెను. అందువలన నింటివారలందరికి బట్టరాని కోపము గలిగి తల కొకదెబ్బవంతునఁ గొట్టి 'పొట్టపగిలేట్టు మేషి కూర్చుండఁ బెట్టుటకు మావల్లఁగాదు పొమ్మ'ని వెళ్ళగొట్టిరి. మణియరుగారు పొలికట్టెతోఁ గొట్టుటవలన నాతని శరీర మంతయు దద్దుగట్టి రక్తమయమై యుండెను. ఇవ్వీధమున భారతదేశమందు నేఁ డెంతమంది బాధపడుచుండిరోకదా! పాపము! అతని కేమియుఁ దోచక కంటికిఁ గడివెడుగా వెక్కి వెక్కియేడ్చుచుఁ జూచువారలకు గుండెలు పగిలిపోవునట్లుగా దల్లిని దండ్రిని దలంచుకొనుచుఁ దనతల్లిని చచ్చిపోయినప్పుడు తన్నుదగ్గరకుఁ జేరదీసినవారికడ కేగి, యింటి బయటనున్న వేపచెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఆయింటివారును, జాట్లు ప్రక్కలనున్నవారును బిడ్డలఁ గన్నతల్లులుగనుక, యింతసేపు కండ్లనీరుపెట్టుకొని, శోషవచ్చి నడిపోవుచున్నయాతని గొంతు కలో నింత గంజిపోసి వారిలో నొక పుణ్యాంగన యాతనిబాధ చూడఁజాలక, యుపశమనంబునకై, వేడికాపు కాయఁ జొచ్చెను. పొలముపని కరుగువేళ డగ్గరినప్పు డందరును

నాతని నొంటిగా విడచి వెళ్ళిపోయిరి. అతఁ డట్లే చెట్టుక్రిందఁ బడి తీపులు తీసికొనుచుండెను. ఇట్టి వ్యక్తిని గాంచినంతనే ధర్మస్వరూపుఁడను, బిడ్డలఁగన్న తండ్రియునగు అమ్మన్న రెడ్డి హృదయము నీరై నదనుటలో నతిశయోక్తియిందగలదా?

మాలదాసు పెద్దకాపును గాంచినంతనే వెక్కి వెక్కియేడువ నారంభించెను. అచ్చట నాడుకొనుచున్న మాల పిల్లలు గొందఁ తాతని సమాచారము నంతయుఁ దెలియఁ దెప్పిరి.

అమ్మన్న రెడ్డి వెంటనే యాతఁ డని స్వహస్తము పట్టుకొమ్మ. అతఁ డేవదీసి యెవ్వరితో నేమియు మాట లాడక తనయింటికి దీసికొనిపోయెను. నాగాలబ యాబిడ్డస్థితిని చూడఁగనే కన్నుల నీరుబెట్టకొనెను. కుమారులందరును మాలదాసునిఁ దమయింట నుంచుకొనుటకుఁ దఁడ్రినిఁగోరిరి. ఇవ్విధమి న నందియురు జాలిగుండెగలవా రెగుటనలన సంతకీ నుండి మాలదాసునిఁ దమకుఁబలఁ జూడదొడంగిరి. అతఁడును నాఁడు మొదలుకొని తనకష్టములు గట్టెక్కినవని యుప్పుగి రెడ్డిని, రెడ్డిభార్యను, గన్న తల్లిదండ్రులుగను, రెడ్డికుమారులను సోదరులుగను భావించి విశ్వాసము గలవాఁడై వర్తింపఁ జొచ్చెను. ఇంటివారలును నాతని యభిప్రాయమునే గలిగి యుండిరి.

మాలదాసునకుఁ గష్టపడశయంతరించి సౌఖ్యదశయంకు రించినది. దీనితోఁబాటు బాల్యదశగతించి యావనదశ ప్రారంభమయినది. పెండ్లియాడు వచ్చుటఁజేసి అమ్మన్న రెడ్డి యాతనికిఁ దగిన సంబంధమును మాట్లాడి చిన్నకుమారుని

తోఁబాటు వివాహము నొనర్చెను. ఆతనిఁగూడ నొక కుటుంబీకునిఁగాఁ జేయఁదలంచి నిజగృహబాహ్యప్రదేశంబున నొక యిల్లుగట్టించి కుమారులయనుమతినిఁ గొంతభూమినిఁ గూడ నొసంగెను. మాలదాసుఁగూడ నొక కుటుంబీకుఁ ఁకమత్యము.

డయ్యెను. కట్టెలనమ్మినచోట బూవుల నమ్మ నారంభించెను. దీనికిఁ గొందరు గ్రామస్థులీర్వాసరవశులు గాక పోలేదు. అయిన నేమి? ఆతనికిఁ దగినయండ్ లభించినది. అమ్మన్నరెడ్డి కుటుంబము, మాలదాసుని కుటుంబము రెండును గలిసియున్నప్పుడు చూచినవారికి గుండె గాలమువలె నుండెను. అమ్మన్నరెడ్డికి గ్రామవిరోధమువలన నిదివఱకు గలిగిన భయమంతయు నొక్కమారుగా మటుమాయమై పోయినది. మాలదాసు తన స్వామిని నెల్లప్పుడు గంటికిఁ బెప్ప వోలఁ గాచుచుండెను. ఆతని భక్తివిశ్వాసములు గాంచిన కొలంది, రెడ్డికేగాక, యాతని కుమారులకును నాతనియెడ గౌరవము కలుగ నారంభించెను.

ఋతుచక్ర మనేకవిధముల మారుచుండెను. కొన్ని సంవత్సరములు గతించెను. అప్పుడు వానకాలము. భాద్రపద మాస మంతరించుచున్న సమయము. పునాస చక్కగా ఫలించి కోతకు నచ్చియుండెను. అమ్మన్నరెడ్డి చాలవఱకు గింజపైరు నాసంవత్సరము సాగుబడి చేసెను. అదియును జక్కగాఁ గలిసి వచ్చినది. జొన్న కోయవలయు నని తలంచుచుండిరి. వారి పొలముపనులకు వేఱుగాఁ గూలివార లక్కఱ లేకుండెను. మాలదాసుని కుటుంబమువారును, రెడ్డికుటుంబమువారును

గలిసినచో బాలముపనులన్నియు వారలకే చాలకుండెను. అందు జొన్నకోత. వలన నాండు పూర్ణిమయగుటంజేసి, యాపండు వెన్నెలయందు జొన్న గోయవలయు నని సంకల్పించుకొని యెల్లరును బ్రాహ్మగ్రంథకమునుపే, బువ్వదాగి చక్కగా వెన్నెలవచ్చునప్పటి కందఱు నాకురాయి కొడవల్లు చేబూని, చుట్టలు మీటుకొనుచు గదన మొనర్చ నరుగు యోధులంబలె జూచువారలకు దోషజేయుచు బాలమున కరిగిరి. ఇంటియందు రెడ్డియు నాతనిభార్యయు నిలిచియుండిరి.

నాండు కారెనుపూడియగును బహుసందడిగా నుండెను. అయ్యది వానకాల మగుట వలన నెచ్చోట జూచినను రోగములు ముజ్జిష్టగా నుండెను. మశూచిజాడ్యమువలన గ్రామమున రోజునకు గనీసము పదిమందియేనియు జచ్చుచుండిరి. అందువలన గ్రామస్థులందరు నాలుగు దినములనుండి యే పోలేరమ్మవారిని గొలువ నారంభించిరి. మొదటిరోజు సాటింపుజేయించి బోనములు చెల్లించిరి. రెండవరోజు గ్రామమధ్యమున బురమువేసి మారెమ్మను నిలువబెట్టిరి. మారెమ్మ తల్లి కొలుపువలన రోగనాశనమగునో కాదో చెప్పలేముగాని యాచుహాజనని భీకరాకారము గాంచినంతనే కలుగు భయము వలన గొందఱు తెల్లవాఱువఱుకే యూని కుల్లరముగా జేరగలరని మాత్రము చెప్పవచ్చును. అమిడిగుడ్డు, ఆభీకర వాలనూ, ఆరక్షనననూ, అబ్బా! చూచినంతనే గుండె ఝల్లుమనక మానదు. మూడవరోజు అమ్మవారికి గుంకుమబండ్లు కట్టకొని పోవుటయు, దుంజలు, తప్పెటలు, బూరలు, గొమ్ములు

మొదలగు వాద్యవిశేషములతో నుత్సవ మొనర్చుటయు కొలుపు. మున్నగునవి జరిగినవి. నాల్గవరోజు అమ్మవారిని సాగ నంపురోజు. నాడు భూతబలియొనర్చుట మున్నగునవి జరుగును; ఆరోజు పగటిపూట నెక్కడజూచినను తందనాలును, పెటాలమోకుల చప్పుళ్ళును, గణాచారులయారాటములును, జనుల కోలాహలములును వినవచ్చెను. ప్రొద్దుగుంకుటయే తడవుగాఁ దంత్రిజ్ఞుఁడు పోలేరమ్మగుడిదగ్గర బలిఖడ్గములకు పూజ లొనర్పసాగెను. గుడికి సమీపమునఁ గొమ్మవారిరేక కడు నందముగానున్న దున్నపోతులు ఘనూరు పడి నిలువఁబెట్టబడి యుండెను. మోమునఁ బసపు గుంకుమయులును, మెడలయందు వేపాకు దండలును మొదలగువాని వలన వాని నలంకరించిరి. ఆచారప్రకారము వాని నా పోలేరమ్మ తల్లికి బలిగా నొసంగెదరు. అన్నియు సిద్ధములై యుండెను. బలి నొసంగువాఁడు రెండు చేతులతో ఖడ్గమును బలముగను, పదిలముగను బట్టుకొని యాజ్ఞకై వేచియుండెను.

కొలుపులయందును గొన్ని గ్రామముల యందు భిన్నాచారములున్నవి. ఊరి పెద్దకాపు బలి నర్పించునంతవఱ కిశరము లగు బలు లెవ్వియు నర్పింపఁబడఁ గూడదు. ఈ యాచారము కారెమపూడియం దుండుటవలన, అమ్మన్న రెడ్డి యుదికిన దోవతి గట్టుకొని, చక్కగాఁ దలగుడ్డ పెట్టుకొని, యొక గొట్టెపోతును బట్టుకొని అమ్మవారిగుడికడ కరిగెను. ఆనాఁ డాతని కక్కడందఱును బ్రబలగౌరవమును జూపిరి. అమ్మన్న రెడ్డి కది చాల వింతగా దోచెను. విరోధము

వచ్చినప్పటినుండియుఁ దన్ను లక్ష్యపెట్టనివారు, నాఁడు తనకుఁ ద్రోవ నిచ్చి శౌరవముజూపుట కేమికారణమో యని తనలోఁ దాను గొంతతడవు వితర్కించు కొనెను. అంత తంత్రజ్ఞునిచెంత కరిగి యమ్మవారికుమారును నొసటఁ బెట్టకొని గుగ్గిలము ధూపము నైచి, బలి నర్పించుటకు ముందా, తల్లికి దండప్రణామ మొనర్చుటకై తలగుడ్డను నడి కట్ట గట్టకొని సాష్టాంగపడెను. అప్పుడుఁ 'గ్రామవిరోధి, గ్రామవిరోధి' యనువాక్యము లాగుంపులోనుండి వినవచ్చెను.

ఆక్షణముననే అమ్మన్నరెడ్డికంఠము బలి పసాధింపు. ఖడ్గమునకు సమర్పింపఁ బడెను. ఆభయంకర దృశ్యమును గాంచియెవ్వరును బల్లెత్తుమాట నేమియుఁ బలుకక యుండిరి. తరువాత నడువఁబడవలసినవిధానమంతయు ముగిం పఁబడినది. నడిచేయి యగుసప్పటికి అమ్మవారిని సాగనంపిరి. అమ్మన్నరెడ్డిజీవితసమాప్తమతోఁ గొలుపుగూడ సమాప్తి నొందినది.

రాత్రిచాల ప్రోద్బలపోయినను భర్తయింటికి రానందున నాగమ్మ తహతహ పడఁజొచ్చెను. ఎంతసేపటికి నాతని సమాచారమే తెలియకుండుటవలనఁ బొరుగింటి పిల్లవాని నొకని, నప్పుడే గుడిదగ్గరనుండి వచ్చియున్నందున, మీ తాతను జూచితివా నాయనా యని యడిగెను. వాఁడు మొదట నెందుకో సందేహించి తుదకుఁ దాతను గ్రామ మణియరుగార్చిప్రోత్సాహమునలన నూరివారు చంపివేసినారని తెలియఁ జెప్పెను. వెంటనే నాగమ్మకు గుండె గుబిల్లు

మనియెను. నిజమా అబద్ధమా యని సంకోచించుచు నేమియుఁ దోచక వీధిలోనికిఁబోయెను. అచ్చట జనులు నచ్చువారును బోవువారునై చాల సందడిగా నుండెను. వారిలోఁ గొందఱుఁ ‘పాపము పెద్దకాపు నన్యాయముగాఁ జూపివేసివారురా’ యని పలువిధములఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. నాగమ్మకు వారిమాటలన్ని యివినవచ్చెను. ఇంకేమున్నది? ఆమెకు పైప్రాణములు పై ననే లేచిపోయెను. ఒకటేయేడుపు. ఆహూత్యక్తి వృద్ధాప్యమున నైదువతనము తొలగిపోయినది. ఆమెయును గ్రామస్థులకు గట్టి కుడుపకుండునా? ఆమె నోదార్పువా రొక్కరును లేకుండిరి. తొమ్మి తొమ్మి బాగుకొనుచు నాయర్థ రాత్రింబున మూర్తీభవించిన శోక దేవతవలెఁ గొడుకు లున్న పొలమున కరిగెను. అచ్చట వారును గొంత ఘోరప్రతిజ్ఞ. వఱకు జొన్నకోసి కొంతవిశ్రాంతికై కూర్చొని తీరికగా మాట్లాడుకొనిచుండిరి. దూరమునుండియే వారల కేడుపు వినవచ్చెను. కానియాకంతమెప్పురిదో రెడ్డికుమారులు గుర్తింప లేకపోయినను మాలదాసుమాత్రము వెంటనే ‘అన్నయేడుపు వినవచ్చుచున్నది’ అని కడునాత్రముతోఁ బలికెను. ఇంతలో నామె స్వరూప మందఱకుఁ గన్పడెను. నాగమ్మకు సూరులను డగ్గరి, ‘నాయనా! మీబాబును జిత్రీపథ గావించినారుగా నాయనా! అయ్యో! నాయనా! మీలయ్యయింక లేడురా నాయనా! ఊళ్లోవాళ్ళపొట్టను బెట్టి నీళ్ళిడిచామురా నాయనా!’ అని పెద్దపెట్టున విలపింపఁదొడఁగెను. మాలదాసు నాగమ్మతల్లి మాటలు వినఁగానే మొదలునరికిన

తరువువలె స్మృతిదప్పి నేలఁబడిపోయెను. తక్కినవారలందఱు గోలగా నేడ్చుచుఁ బ్రకృతినిస్తబ్ధభావమును బెకల్చి వైచుచుండిరి; కొంతవఱకు రెడ్డికుమారు లేడుపు సాలించి యిక ముందు జరుగవలసినది యేమా యని విచారింపఁ దొడంగిరి. మాలదాసు కింకను దెలివికలుగలేదు. నలిపోయి గిలిపట్టెనన్నట్లదియేమిరా స్వామి యని రెడ్డికుమారు లాతనికై చింతింపఁ జొచ్చిరి. అప్పుడు “ఏమీ? ఆ! రక్తబలియా! ఋణమా!” అను అస్పష్టవాక్యములు మాలదాసుని నోటినుండి యక్కడ నున్నవారలందఱకు వినవచ్చెను. అందఱును నివ్వెరగంది చూచుచుండిరి. ఎవ్వరో తట్టిలేపినట్లు అంతవఱకు స్మృతితప్పి పడియున్న మాలదా సప్పుడు చివాలున లేచెను. ముందున్నతనను నాతనికంట నొకసేటిచుక్కయుఁ గనుపడకుండెను. ఆపండు వెన్నెలయందుఁ జూచువారలకుఁ జింతనీప్పులవలె నాతని రెండుచేత్రములు గన్పడుచు వెఱపు గలిగించుచుండెను. ఆతనిశరీరము నిలువెల్ల వణకిపోవుచుండెను. అందఱు విననట్లాతడు “పగసాక్షింపనలదా” యనిభయంకరమీగాఁ జలికెను. అదివరకే కోర్కెగిగ్గిచే మండిపోవుచున్న రెడ్డికుమారుల కా వాక్యము పోతసహజఃకముగా నుండెను. ఆనిశీధిసమయమున, నాజొన్నచేనియందు, ఆనాగమ్మతల్లిమోల, నావీరకుమారపట్కము ప్రాణంబు లర్పించియేని పగసాధించుటకు సమయ మొనర్చెను. కారెమపూడి మాలెమ కారెఁబోతుల రక్తమునేగాక, మానవులరక్తమును జపచూడఁగోరియున్నది కాబోలు!

తెల్లవాణి నది. రక్తవర్ణముగ నెండపొడ కానవచ్చెను. రాత్రిజరిగిన కొలుపువలన బడలిక జెడినవాడును జెందని వారను నందఱును నప్పటికి బొమ్మరాయికడ కొక్కొక్కరు గాఁ జేరుకొనిరి. ఆప్రాద్దు బండకడ గ్రామములోని పిన్నలు పెద్దలు యావదాన్తి గుంపుకట్టియుండిరి. గ్రామముణియరు గారును కరణమును గూడ వచ్చియుండిరి. రాత్రిజరిగిన కొలుపును గూర్చియుఁ బెద్దకాపుమర్మరణమును గూర్చియుఁ దది తరవిషయములఁ గూర్చియుఁ బలువురు పలుభంగుల ముచ్చుచుకాలోచనఁ జేయుచుండిరి. ఆసమయమున నచ్చటికి మాలదాసు వచ్చెను. అప్పటి యాతని యాకారము కడు భయంకరముగా నుండెను. శరీరము కంపించి పోవుచుండెను. రక్తనాళములన్నియు నుబ్బి యుండెను. నాసాపుటంబులనుండి వేడియూర్పులు మెండుగా వచ్చుచుండెను. కన్ను లెఱ్ఱ బాణియుండెను. కరమునం దొక కట్టనూత్రముండెను. అట్టి యాతనియాకారమును గాంచి కాపులందరు గొయ్యబొమ్మలవలె నిశ్చేతనులై యుండిరి. అప్పుడు మాలదాసు గ్రామముణియరుగాని సమీపించి “గ్రామాధికారులను రెడ్డిగారిదుర్మరణమును గూర్చి విచారింపవలయు నని కోరుచున్నాను” అని పల్కెను. కాపులందరు మణియరుగారి నోటినుండి పృథ్వుత్తర మేమి వచ్చునో యని చెవులు నిక్కించుకొని నిశ్శబ్దముగా నుండిరి. కాని పృథ్వుత్తర మేమియు వినఁబడలేదు. మాలదాసు తిరిగి యావాక్యమునే కరణముగారి నడిగెను.

ఆతనివలనను దిరుగు జబాబు రాలేదు. తిరిగి యా మాటనే యాతడు అచ్చటనున్న కాపుల నడిగెను. ఎవ్వరును మాటలాడలేరు. ఆ సమయమున వెనుకనుండి యెవ్వరో మాలదాసుని రెండు చేతులను గట్టిగాఁ బట్టుకొనిరి. వారెవ్వరో గాదు. గ్రామముశియరుగారే. చేతులు వెనుకకు లాగి పట్టుకొనఁబడియుండుటవలనఁ బట్టు విడిపించుకొనుటకు మాలదాసునకు వీలు గాకుండెను. మణియరుగారు దగ్గరనున్న వాని నొకని పగ్గము దెమ్మని సంపెరు. పడుగురు పలువిధముల మాలదాసుని నోటికివచ్చినట్లు దిట్టటయేగాక కొందరు మోకాళ్ళతోను మోచేతులతోను గుఱివొనాగిరి. అట్టితరుణమున నొకవ్యక్తి వెనుకపాటున సతిత్వరితముగావచ్చి గ్రామము మణియరుగారి బాహుద్వయమును దసఖడ్గమునకుఁ బ్రథమా హుతిగా సమర్పించెను. సింహము బోనులో నుండి బయటికి దుమికినది.

జనసమూహమునందుఁ గలవరపాటు జనించినది. అందఱుఁ యొక్కమారుగా లేచి కాలికి బుడ్డిసెప్పిరి. కాని యేవైపు చూచినను ఖడ్గహస్తలు గానవచ్చిరి. నాలుగు వైపులను భయంకరములగు గండ్రగొడ్డళ్ళు జేబూని రెడ్డి కుమారులు నల్వరు మార్గము నఱికిట్టియుండిరి. సభయందు మాలదాసుకట్టయం దుర్బలబడియుండిన నిశితకుతామును బయటికి లాగి ప్రథమాహుతిగాఁ గరణముగారి రక్తము సమర్పించెను. ఒకవంక రెడ్డిపెద్దకుమారుడు విజృంభించి యుండెను. పుత్రులు బంతులవలె నెరిగిపోవుచుండెను. నెత్తురు

కలాపి భూమియందుఁ జల్లబడుచుండెను. ఆ స్థలమంతయు
హాహాకారములతో మాటు మోయుచుండెను. ఇంతిదనుక
సరససల్లాపములు వినవచ్చినచోట రోదనధ్వనులు వినవచ్చు
చుండెను. అనందము నాట్యము సల్పినచోట దుఃఖము
రక్తబలి. చిందులు దోక్కుచుండెను. నెత్తురుచుక్కలు
మీఁదవడిఁ కొలంది మాలదాసునకు శరీరమే
తెలియకుండెను. కాపులు నిరాయధులై యుండుటవలనఁ
బ్రతీకార మొనర్పఁజాలకుండిరి.

జాము ప్రోద్మొక్కెను. స్థలమంతయు పీనుఁగులచేతను
నెత్తురు బురదచేతను, మొండెములచేతను, గుయ్యో మొత్తొ
యని మొత్తుకొనువారలచేతను, జాల భయంకిరముగా
నుండెను. చేజిక్కినవారలందరు జిత్రీవధ గావింపఁబడిరి.
ఇంచుమించుగా నా ప్రదేశమంతయు నిర్జనమయ్యెను. అప్పుటి
కా వీరషట్క మొకచోటికిఁ జేరుకొనెను. రక్తబలి సంపూర్ణ
నొందెను. సమయమొనర్చినవిధమున బగ సాధంపఁబడెను.
కాని మాలదాసునకు రాళ్ళ దెబ్బలును, కఱ్ఱవిసరుదెబ్బలును,
బలముగాఁ దగిలినవి. అదిగాక జరిగినరక్తబలివలన నాతనికి
జ్వరము మిక్కుటముగా వచ్చినది. జాముప్రోద్దువేళకు
వీరకుమారుడగు నాతడు తన వీరచారిత్రమును వెనుక విడిచి,
వీరస్వర్గమును జేరుకొనెను. ప్రాణము లర్పించి స్వామిబుణ
మును దీర్చుకొనెను.

3. గోపరాయఁడు.

గీ॥ తనకు ముప్పగునంచును ♦ దలఁపఁబోఁడు
పరుల కెగ్గొనరింపఁగ ♦ భయముపడఁడు
తరుణికొఱకును విత్తంబుకొఱకు నరుఁడు
గనుక వర్జితము లని పే ♦ రొక్కనిరి బుధులు.

తిమ్మరాజు కాపురస్థలము మాచెర్ల. ఆగ్రామమున కతఁడధికారి. తాను గ్రామాధికారినికదా యని మిక్కిలిపడుస్వ భావముగలవాఁడు కాడు. అధికారము చేతియందుండెనని యాకాశముననుల వాసియు, గ్రామకంఠముల గూర్చి పైవాకిఁ దెలిపియు, లంచములఁ గొని యూహారల గాధించియు, మొదలగుపనులవలన జనులను గడ్డపెట్టి యెఱుంగఁడు. శిస్తుపైకమును నసూలు చేయునప్పుడు గూడ బీద బిడ్డినిఁ గనిపెట్టి పోవుచుండెడివాఁడు. గ్రామమున ఖాళిస్థలము లున్న యిండ్లులేనివారలకు మంజూరు చేయించి యిచ్చుచుండెడివాఁడు. ఈగ్రామాధికారపుపదవి తిమ్మరాజు నకుఁ దరతరములనుండియు వచ్చియున్నందునను, సతనిపూర్వు లందరును గ్రామస్థుల కనుకూలముగ నే తమ పనుల నెరవేర్చి యుండుటవలనను, నాతఁడును దనవంశీయుల కప్రతిష్ఠ రాకుండు నట్లు కడుజాగ్రత్తతో వర్తించుచుండెడివాఁడు. స్వభావము ననుసరించి యాకారముగూడ దర్శనీయమైయుండెను. వంగపండుచాయవంటి శరీరము గలవాఁడు. కుఱుచమీసములును తెగ

బారెడు వెండ్రుకలును, దండలుగట్టిన బాహువులును, విశాల మైన యరమును, విస్తారాంశలో దంచితంబులగు పీక్కులును నాతని సౌందర్యమునకు వన్నె వెట్టుచుండెను. చూపుల కాతడు నలు బదియేండ్లకు మించియు మించనివానివలె నుండును. ఒకరికిఁ బెట్టుటకుఁ దాను తినుటకు నెక్కి తొక్కి గావలసి తిమ్మరాజు. సంత భూషణతీయుండెను. అన్నివిధముల చేతను నాతడు ప్రశంసనీయుడై యుండుటయేగాక గ్రామస్థుల కందఱకు మంచివాడై యుండెను. అందువలన నాతనికి గ్రామమునందు మంచిపలుకుబడి యుండెను.

రాగమ్మతల్లి తిమ్మరాజునకుఁ దగిన భార్య. ఆమెకు షుమారు ముప్పదివత్సరము లుండును. ఆకారమున బక్కపలు చగా నుండును. మొగమున నెప్పుడును శాంతరసము తొణికి పోవుచుండును. చూపులయం దెల్లప్పుడును గరుణరసము తాం వడ మాడుచుండును. ఆమె కాపురమునకు వచ్చిన కొత్తల లోనే యొక స్త్రీసంతాన మామికుఁ గలిగెను. అది మొదలు

తిరిగి యామెకు సంతానము కలుగలేదు. పుత్ర రాగమ్మ. సంతానమునకై యామె యెన్నియో ప్రతము లాచరించినది. రాళ్లకు మొక్కినది. పుట్టకు వారుపోసినది. గాలిసోకినదేమో యని భూతవైద్యులచేత బాగుచేయించు కొనినది. గృహ మచ్చి రాలేదేమో యని నవగ్రహారాధనము అన్నశాంతి మొదలగువాని నెన్నియో యాచరించినది. తుదకు విసిగి “నొసటా వ్రాసిన వ్రాలు కన్నఁ గలదా నూరేండ్లు చింతించినన్” అని తనకుఁ దానే సమాధానము

చెప్పకొని యాకలిగిన యాడుబిడ్డయే యన్ని యని తృప్తిపడినది.

తల్లిదండ్రులు తమబిడ్డకు లక్ష్మీదేవమ్మ అనిపేరు పెట్టిరి. అన్నివిధములచేతను నాపసిబిడ్డ వారలకు సంతోషమును గూర్చుచుండెను. ఆపిల్ల కైదేండ్లు వచ్చునప్పటికే యక్షరాభ్యాస మొనర్పఁబడినది. నాటచుండి లక్ష్మీదేవమ్మ బడికి వెళ్ళుచుఁ జక్కగాఁ జదువుకొనసాగెను. ఒక్కనాఁడేనియు బడిఁకిబోవ నని తిరుగబడి పోరుపెట్టినది కాదు. తల్లిదండ్రులును సెనగపప్పుఁ బెట్టియు, సజ్జరొట్టె చేతికిచ్చియుఁ, గ్రొత్తపలకఁ గొనియిచ్చియు నిట్లనేకవిధముల నాబిడ్డకు తాహము గలిగించుచుండెడివారు. లక్ష్మీదేవియు నున్నగాఁ

దలదువుకొని, ముందు కేతకి తమలపాకును, లక్ష్మీదేవమ్మఁ వెనుక చిన్నరాగిడి చంద్రవంకయు, జడమీద చామంతిబిళ్ళయు జెవులయందు జూకాలును బెట్టికొని, బొందిలిపరికిణీ నొకదానిఁ గట్టికొని, నడుమున సన్ననివెండి వడ్డాణమును బెట్టికొని, యెడమచేతఁ బలక బలకమును బట్టికొని, కుడిచేతియం దొకసజ్జరొట్టెముక్క నుంచుకొని, యడుగడుగునకుఁ గొద్దికొద్దిగాఁ దినుచు బారుగింటి సుందరమ్మకడ కరిగి, 'యేంచేస్తుండావే? చూడరాదంటే? మారెల్లోరి పాపమ్మ ముందు పోద్ది. దానికంటె మనం ముందెల్లిసిరి చుక్క పెట్టించుకుందాం పోదాం దబ్బన రాయే' అని పిలుచుకొని, సుందరమ్మతోఁ గలిసి బడికి పోవుచున్నప్పుడు వీధిలోని యమ్మలక్కలందఱా పిల్లను ముద్దుబెట్టికొని

మెటికలు విరుచుకొనుచుండెడివారు. అప్పటి యాబాలిక
రూపమును జూచి యానందించవలసినదేగాని, వాగ్ని
యానందింపఁ జేయుట శక్యముగాదు. పదియేండ్లు వెళ్లు
నప్పటికి, లక్ష్మీదేవమ్మకు విద్యాభ్యాసము ముగింపఁబడెను.
అది మొదలెట్టిపనులయందు శ్రద్ధపుచ్చుకొని యామె తన
తల్లికిఁ జేదోడుగా నుండఁజొచ్చెను.

కుమార్తెకుఁ బెండ్లియీడు వచ్చినది మొదలు
తిమ్మరాజు -

“క॥ శ్రీయును గులమును రూపును

బ్రాహ్మణము శుభలక్షణంబు † బాంధవ విద్యా

శ్రేయము గల వరునే క

న్యాయితగాఁ జేయవలయు † సధికిప్రీతి.”

అను సర్వజనసమ్మతముగు నాచారము ననుసరించి
తగిన సంబంధమును గూర్చి విచారింపఁబడెను. వరద
రాజు, తిమ్మరాజు బావమఱిది. బాల్యమునందే యతడు
తల్లిదండ్రులు లేనివాడగుటవలన దన భార్యయిష్టప్రకారము
తిమ్మరాజు తన బావమఱిదిని స్వగృహమునందే యుంచు
కొని యాతని బాగోగులను జూచుచుండెను. వరదరాజుకూడ
మంచి తెలివితేటలు గలవాఁడు. చూచుటకుఁ జాలనందముగా
నుండును. ఇంచుమించుగఁ దిమ్మరాజునకు సరితూగు భావసతి
గలవాఁడు. అతనికెవ్వరును నన్నదమ్ములులేరు. బుద్ధికూడ
మంచిదిగా నుండెను. దానికిఁదోడు పెండ్లికి దగిన యీడు
నుండెను. అందువలనఁ దిమ్మరాజు లక్ష్మీదేవమ్మను వరద

రాజున కీయవలయు నని తలంచెను. తన తమ్మున కిచ్చుట రాగమ్మకుఁగూడ సంతోషకరమే గదా? తిమ్మరాజువైపు వారును, వరదరాజువైపు వారును నందఱునుగలిసి వివాహము నిశ్చయమొనర్చుకొనిరి.

అది మొదలు వరదరాజునకు భావగాఢియై స్వంతమై పోయెను. ఎందును నాతనిమాట కడ్డములేదు. ఊరివార లందఱును నాతనిఁగూర్చి మిక్కిలిగాఁ జెప్పుకొన దొడంగిరి. క్రిమికృమముగ నాతని కిటుఁ జనువు హెచ్చినకొలది, గ్రామమునఁ బేరుశ్రద్ధనారంభించెను. వివాహము నిశ్చయమైన

నాట నుండియు నాతనికొక విధమగు నహం
వరదరాజు.

భావత్వ మేర్పడినది. దీసికెదోడు చేతియందు వ్రవ్యము పుష్కలముగా నుండఁ జూచినది. ఇక చెప్పన చేయున్నది? అయ్యగారి బుద్ధి యడుగంటి పోవఁజూచినది. చేతియందు ధన మొత యెక్కువగానున్న నంతచేటు జూదము లును, వ్రాగుడును మొదలగు చెడ్డ యలవాటులు కలిగినవి. ఎంతవాఁనిఁగూడఁ దిరస్కారముగాఁ జూచుభావ ముండునని నది. కొట్లాటలు, పోట్లాటలు, నీతనివలన గ్రామమున మిక్కుటముగా జరుగఁజూచినవి. తిమ్మరాజు పడువుగూడ పోవుస్థితి సాధించునట్లుండెను. పాపము! అతఁ డేమి చేయుగలఁడు? అతనిశక్తి వంచన లేకుండ వరదరాజును సరి యైనతోనకు ద్రిప్పవలయునని తిప్పలుబడుచునే యుండెను. అది యేమి మామమోకాసి, తిమ్మరాజుయత్నములవలన నయ్యది మఱింత ప్రబలము గాఁజూచెను. ఒంటరిగా వరద

రాజున కెంతయో బుద్ధి చెప్పెను. ఏవియు నక్కఱకువచ్చినవిగావు. వరదరాజువలన నొకటి రెండు హత్యలుగూడ జరిగినవని గ్రామమున వదంతికలిగెను. నాడు మొదలు గ్రామమున కాతడు ప్రబలవిరోధి యయ్యెను.

తిమ్మరాజున కాతనియం దసహ్యభావము జనించినది. రాగిమ్మకు దిగులంకురించినది. లక్ష్మీదేవమ్మ కత్యుత్సాహము కలిగినది. ఇంతవఱకును నామె హృదయము వరదరాజువలన నాకర్షింపబడియుండలేదు. ఆమెహృదయమును దొంగిలించిన వ్యక్తి యింతవఱకును దూరముగానే నిలిచియుండెను.

గోపరాయ డొక బీదకుటుంబమునకుఁ జెందినవాడు. వృత్తీవలన నాతఁడు తక్కువగానిన్నను, గులమువలనఁ దిమ్మరాజునకు సరితూగినవాడు. గోపరాయని తెల్లిదండ్రు లొగర్బ దరిదులగుటవలన నెల్లప్పుడు కూలినాలి చేసికొని బ్రతుకుచుండెడివాడు. గోపరాయడు చేతి కక్కిఱకు వచ్చినప్పుటి నుండియు నాతడు నే యయ్యదగ్గఱనో, జీతమున కుంచుచుండెడివారు. అతఁడును నున్నచోట మాటరాకుండఁ గడునేర్పుతో నుండెడివాడు. నడవడియందును, గుణమునందును, సమ్మకమునందును, బనినేర్పుదనమునందును గ్రామమున సంతతివాడు లేడనిపించుకొనెను. అందువలన గ్రామస్థులందఱును 'మాదగ్గరంటే మాదగ్గర' నుండుమని యాతని బలవంత

పెట్టుచుండెడివారు. తిమ్మరాజు, తనకు భూ

గోపరాయడు. వసతి యెక్కుడుగానున్నందువలనను, దగినవాడు చేతిక్రింద లేకుండుటవలనను, సందఱికన్న నెక్కువ

జీతమిచ్చి గోపరాయనిఁ దనయింట నుంచుకొనెను. ఇంచు మించుగ నై దేండ్లనుండియు గోపరాయఁడు తిమ్మరాజుగారి యింటియందే నిలవరముగా నుండఁ జొచ్చెను.

ఆటవిడుపు దినములయందు లక్ష్మీదేవి గోపరాయ నితోఁ గలిసి పొలమున కరుగుచుండెడిది. అతఁడును నావిష్టను నెత్తిన నిడికొని పూజించుచుండెడివాఁడు. పొలమునకు వచ్చి నప్పుడెల్లను లక్ష్మీదేవి కాతఁడు జొన్నవియ్యము గొట్టి పెట్టియుఁ దంగేడు పూవులు కోసియిచ్చియుఁ బచ్చి దోస కాయలు మోసినన్ని యిచ్చియు ననేకివిధముల నామెచు సంతోష పెట్టుచుండెడివాఁడు. లక్ష్మీదేవియు గోపరాయఁ డన్న నెంతయో సంతోష పడుచుండెడిది. ఆమె బడి చాలించి నప్పటినుండియుఁ దల్లినిఁ గాదని తానే యానకి బువ్వబెట్టు టయు, నీళ్లు దోడుటయు, స్నాన మొనర్చునప్పుడు వీపు దోమాటయు, హద్దగట్టి యిచ్చియుఁ దనవారికిఁ దెలియకుండ గుప్పెళ్ళకు గుప్పెళ్లు చుట్టపొగాకుఁ బెట్టుటయు మున్నగునవి యొనర్చుచుండెడిది. పెద్దపిల్ల యైనప్పటికిని లక్ష్మీదేవి గోప రాయనిమెడ నెప్పటివలెనే బ్రవర్తించు చుండెను. తుదకు వరదరాజునకు, గోపరాయనికి నేకబంతిని నన్నము బెట్టు నప్పుడుగూడ, గోపరాయనికిఁ బిడతయెత్తి నెయ్యివేసి, వరద రాజునకు గంటెతో వేయుచు వలపక్షమును జూపించెడిది. అది గాంచి రాగమ్మ కోపపడినప్పుడు ప్రోద్బలమానము కష్ట పడిపనిచేసేవాళ్ళను బాగా చూడనక్కర లేదట అని సమాధా నము చెప్పుచుండెడిది. వరదరాజునకుఁ బట్టశక్యముగాని కోప

ము వచ్చుచుండెడిది. కాని రాగమ్మమాత్రము బిడ్డను వెనక వేసికొని 'ఏదోలేరా? చిన్నపిల్లలే, దానిమొగంకాదూ' అని పల్కి సమాధానపెట్టుచుండెడిది. అన్నిటియందును వరద రాజునకు లక్ష్మీదేవివలనఁ దలవంపులు గలుగుచునే యుండినవి. ఆమె గోపరాయనికి నీళ్లుతోడి, స్నానమొనర్చునపుడు వీపుదోమ, యుదికిన పంచ నందిచ్చి యన్నివిధములఁ గడు శ్రద్ధతో జూచుచుండెడిది. వరదరాజున్న లేనిపోని సాకులుచెప్పి పొరుగింటికిఁ బోవుచుండెడిది. అప్పుడు 'నిన్ను జూచి సిగ్గుపడుతున్నది లేరా' యని రాగమ్మ యాతనిని సరిపెట్టుచుండెడిది. అప్పు యీవిధముగాఁ దన్ను సమాధాన పెట్టుచుండుటయు, బావ తనబిడ్డచేష్టల కుపేక్షచేసి యేమనక రాకలక.

యుండుటయు, గోపరాయనియెదుటఁ దనకుఁబ్రీతి రోజు నవమానమగుచుండుటయు, గాంచిన కొలది వరదరాజునకు నునస్సు తిరిగిపోవుచుండెను. బావమీఁదఁ గోపమును, గోపరాయనియందు మాత్సర్యమును, లక్ష్మీదేవి యందుఁ జలకనయు నాతని హృదయమున నాటుకొని పోయినవి. నాటనుండి యాతని కూర్చిదృష్టి యంతయు గోపరాయని యెడల నిలిచియుండెను అతని నెటులైన సిగ్గోకమునుండి తొలఁగింపవలయుననియే యాతనిసంకల్పము. పాపము! గోపరాయని కిది యంతయుఁ దెలియనే తెలియదు. లక్ష్మీదేవి చర్యలన్నియు నేవకామాత్సల్య సంజనితంబు లని యెంచియుండెనే కాని యయ్యవి కేవలము పృథాయభావ విలాససంజనితము లని యాతఁ డెఱుంగనే యెఱుంగఁడు. వరద

రాజు సూక్ష్మదృష్టికంతయు గోచరమైపోయెను. లక్ష్మీదేవి హృదయము గోపరాయనిపై బరుగులిడు చున్నదని యాతఁడు గ్రహించెను. అతనిహృదయ మసూయాగస్తమై పోయెను.

నాఁడు కృష్ణపక్ష చతుర్థి. మొదలే చీకటిగానుండెను. దానికిఁదోడు దట్టముగా మబ్బుపట్టియుండెను. రెండు గడియల ప్రాస్తప్రప్రవృత్తికి గోపరాయణుడు పొలమునుండి యింటికి వచ్చెను. వెంటనే యన్నము దిలి యాతఁడు మామూలుగాఁ బండుకొనుటకై యూరివెలుపలఁ గన్న పశువుల కొట్టమునకు బయలుదేరెను. తిమ్మరాజు గ్రామమంతరమున కేగియుండుట వలనను, వరదరాజు తిరుగుబోయి యుండుట వలనను, రాగమ్మ యాతని నింటికడఁ బండుకొమ్మని యడిగెను. లక్ష్మీదేవమ్మ తమకు భయమని పల్కెను. కాని యింటికడనున్న, గొట్టమున నెవ్వరు? ఎక్కడు మేతవేయువా రెవ్వరును లేరు. అందులో నయ్యది యూరికి వెలుపల నున్నది. అందువలన గోపరాయణుడు వారిని సమాధానపెట్టి, పశువులశాల కరిగెను. లక్ష్మీదేవమ్మ హారయ మొందుకో కళవళ పడసాగెను. చాలా ప్రాస్తప్రప్రవృత్తికి నామెకు నిద్దర పట్టలేదు. అప్పటికి దాదాపుగ రాత్రి జామున్నర ప్రాస్త గతించెను. గ్రామమంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. వీధులయందుఁ గుక్క లరచుచుండెను. రాగమ్మ గుట్టువెట్టి నిద్రపోవుచుండెను. అట్టి సమయమున నింటియందు వెలుచు కొని, చేత నొక లావుపాటికట్ట బుచ్చుకొని వరదరాజు మెల్ల

మెల్లగ వసారాలోనికి వచ్చెను. లక్ష్మీదేవమ్మ సంద్రోహిణియై నట్లు
 నటించుచు నాతని చర్యలను దిలకించుచుండెను.
 పీఠలక్ష్మి. ఆతఁడు నటు నిటు భారజూచి, వారు నిద్రించుచు
 నే యున్నారను భావమున నిశ్శబ్దముగా వీధిశలుపు దెఱచి
 కొని యా కటికిచీకటియందు లీనమైపోయెను. ఆతఁడరిగిన
 వెంటనే లక్ష్మీదేవి చివాలున మంచమునుండి లేచినది. శరీర
 మంతయు గంపించు చుండెను. వరదరాజు గోపరాజునైన
 గత్తిగట్టియున్నాఁ డని యాతనిచర్యలవలనఁ దెలిసికొని
 యున్నదగుటవలన నేమియు నాఁగొచింపక నిశ్శబ్దముగాఁదలు
 పును మూసి, యాతని వెంబడించెను.

అప్పటికి రెండవజాము కోడికూత వినవచ్చినది. ఎట్లు
 యెదుట గంభీరాంధకారము. ఎల్లెడల నిశ్శబ్దము. గోపరాజు
 పశువులశాలయందు నిద్రించుచుండెను. ఇంతలో కిట్టుమను
 ధర్వసవలనఁ బెండెము గడలించినట్లు తెలియవచ్చెను. ఆధర్వని
 వాలకించి, చెంగటనున్న యెద్దలన్నియు నొకదానివెంట
 నొకటిగా లేచి, తోక లాడించుచుఁ దలలు గడలించుచు గోప
 రాయని నిద్రకు భంగ మొనర్చెను. ఆతఁడును గండ్లు నులుము
 కొనుచు లేచి యటునిటు జూచునప్పటికి మంచము దాపున
 గండ్రగొడ్డలిఁ జేబూని నిలిచియున్న వరదరాజు కానుపించెను.

గోపరాయనికి శరీరము జల్లరించినది. తలవని
 హతవిధి.

తలంపుగ నెట్టయెదుట సాయుధునిఁ గాంచిన
 నెంతవారికేనియు భయము పుట్టకుండునా? ఆతఁడు లేచు
 టయే తడవుగా వరదరాజు పండ్లు పటపట గొఱుకుచు

‘కూర్చుండు!’ యని శిగపట్టి క్రింది కీడ్చెను. పాపము! ఆతని కేమియుఁ దోచుటలేదు. నాటితోఁ దనకు సమాప్తి కాఁగలదని తలంచెను. చేతులుతోడించి ‘నీయిచ్చవచ్చిన స్త్రీనర్పు’ మని యాశఁడు మానము నహించెను. వరదరాజునకుఁ గోప మిస మడిచెను. ఒకలు తెలియని శివమూల ‘ఒక్కటేవేటు’ అని గొడ్డలి నెత్తెను. ఇప్పుట్ట న, దైవముకన్న గోపరాయని కొండు శరణ్యమున్నదా? ఉన్నది. వీరలక్ష్మి శరణ్యమున్నది. అదిగో! వచ్చుచున్నది. అప్పుడు వెనుకపాటున నతి త్వరితముగ లక్ష్మీదేవి వరదరాజును మెల్లిన డగ్గరి, బలమునంతయు వినియోగించి యెత్తిన కుతారము నెత్తినట్లు లాగివైచినది. స్త్రీ సాహసించిన నలవిగాని ననియొక టున్నదా? వరదరాజు వెనుదిరిగి చూచునప్పటికి లక్ష్మీదేవి యగుపడెను. కోర్కెదోకమున శరీరము కంపించుచుండ ‘ఓసీ! పిశాచీ!’ యని యాతఁ డామెపైకి లంఘించెను. గోపరాయని కింక భయముదీరినది. తనయజమానుని పుత్రికపైకి లంఘించు నాకూర్చుని నొక్కపెట్టిన వెనుకకు గుంజివైచి యాతనితోఁ జెయ్యకలిపెను. వరదరాజు బలవంతుడైనను దాగ్రుబోతగుటవలన గోపరాయనికి జవాబుచెప్పటకుఁ జాలకుండెను. గోపరాయఁ డాతనిమీఁద దబదబ గుద్దలవద్దమును గురిపించి, జనపనార పగ్గముతో నాతని బంధించివైచెను. లక్ష్మీదేవి కప్పు డూపిరి యాడఁజూచెను. కంపితస్వరముతోఁ బ్రతికితివా గోపరాయా యని యామె యాతనిచేతులను బట్టుకొనెను. ఆతఁడును గృతజ్ఞతాసూచకముగా పల్నాటివీరలక్ష్మీసాహాయ్యమున జీవింపఁ

నాఁడగుటవలన నప్పటి కైదారుదినములనుండియే తోటలను గోయించుచుండెను. గోపరాయనికిఁ దీరికయే లేకుండెను. కోత చాలవఱ కడుగుబట్టినది. కాని యింకను రెండు తోటలు మిగిలియే యుండెను. ఏడవనాఁడు జాముప్రోద్ధెక్కునప్పటికే తిమ్మరాజు కూలివాండ్రను దీసికొని యూరికి దాపుననున్న తోటను గోయించుట కరిగెను. గోపరాయఁడుకూడ కూలి చాచితో దూరపు పొలమున కరిగెను. ప్రొద్దుగుంకు నప్పటికిఁ గోత సమాప్తి నొందెను. కూలివాండ్రును వెళ్ళిపోయిరి. తిమ్మరాజు గోపరాయఁడుకై యెదురు సూచుచు బాలము గట్టిన కూర్చుండియుండెను. అప్పుడప్పుడే చీకటి నలుదిక్కుల వ్యాపింపఁ జొచ్చెను. ఆకసమంతయు సంధ్యా రాగంబువలన నెఱ్ఱబొడి యుండెను. భూభ్రదేశమంతయు ఎఱ్ఱగాఁ బండియున్న మిరపతోటలతోను, నచ్చటచ్చట నార బోసిన మిరపకల్లములతోడను, సూచువారలకు రణరంగమా యనునట్లుండెను. కనుచీకటిబాగుగాఁ బడినది.

పాఠశాలి

పెంచినపాము.

గోపరాయఁ డింకను రాకుండెను. అతనికై తిమ్మరాజు లేచి వేచియుండెను. పొలమున నొక్కపురుగును లేకుండెను. చీకటి ప్రబలమయ్యెను. ఒకరి మొగ మొకరికిఁ గాన్పించుటలేదు. గోపరాయఁడు రా లేదేమా యని తిమ్మరాజు తహతహాపడసాగెను. అట్టియెడ నచ్చటి కెవ్వరో యతిత్వరితముగ వచ్చుచున్నట్లు సజ్జియయ్యెను. తిమ్మరాజు లేచి పాటజూచెను. ఆవచ్చువ్యక్తి యెవ్వరో గుర్తింపఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో బుజ్జమున గండ్రగొడ్డలిఁ బెట్టుకొని, వరదరాజు తనిని సమీపించెను. తిమ్మరాజు తత్తరపడసాగెను. కరచరణాదులన్నియు వణకసాగెను. తుదకు నోట మాటలేకుండఁ బోయెను. అప్పుడు వరదరాజు పండ్లు గొఱుకుచుఁ గన్నులెఱ్ఱజేసి 'ఏమి బావా! నాకుఁ బిల్లనీయక గోపరాయని కంటగట్ట నెంచితివా? నేటితో నాకష్టములును, మీప్రాణములును బరిసమాప్తి నొందగల' వని కక్షణముగాఁ బలుకుచు బుజ్జము కొలఁది గొడ్డలి నాతినిపైకి విసరెను. ఒక్కఁజేవేటి తిమ్మరాజు క్రిందబడిపోయెను. కాని చావలేదు. విసరునప్పుడు గొడ్డలి తిరిగిపోయి మడిమదెబ్బ బాగుగాఁ దలకుఁ దగిలెను. అంతవఱ కక్కడ బెత్తక లేచిపోయెను. రక్తము గొట్టమున గొట్టివచ్చి బుజ్జున పైకి వచ్చుచుండెను. అనేత్తుటియం దొడలు తెలియక తిమ్మరాజు మూర్ఛపడియుండెను.

ఘోరము! అతిఘోరము!

తిమ్మరాజు చచ్చిపోయెనని వరదరాజు తెలంచెను. అక్షణముననే యెగదల పొలముననున్న గోపరాయనికై బయలుదేరెను. అక్కడ గోపరాయ డప్పుడే పొలముపని నంతయు ముగించుకొని, యింటికి రావలయు నని మేతగట్టుకొనుచుండెను. ఆసమయమున నాతిని కడుగులచప్పుడు వినవచ్చెను. పని వదలిపెట్టి యాతఁడు గట్టునకు వచ్చిచూచెను. చేతియందు మాత్ర మొక లావుపాటి కట్టుయుండెను. ఇంతలో వరదరాజు గండ్రగొడ్డలి చేఁబూని యాతనిని సమీపించెను. ఈమారు మాత్రము గోపరాయణుడు భయపడలేదు. 'దుండ

దశగుణం భవేత్ ' అనునట్లు పగతుని దండించుటకుఁ దగిన దండ మతనికడ నున్నది. వరదరా బెక్కువగా మాటలాడ లేదు. 'ఇంక తప్పించుకొనజాల'వను వాక్యము మాత్రమాతని

నోటినుండి వెలువడినది. ఆక్షణముననే

తానొకటి దలచి

మొకటి తలచును.

తీవ్రకోపమున నాతనిపైకి గొడ్డలి

విసరెను. గోపరాయఁ డేమరుపాటున

నుండలేదు. అతఁడు గొడ్డలిని విసరినంతనే గోపరాయఁడు తన

కళ్లును నడ్లముపెట్టెను. గొడ్డలి కళ్లయం దిరుకుకొని పోయెను.

దానివలనఁ గట్లయు గొడ్డలియు వారిహస్తములనుండి బెడిసి

మారముగాఁ బడిపోయెను. అంతతో వరదరాజునకు నిరు

త్సాహమును గోపరాయని కుచ్చేమిను గలిగెను. ఇంక

చెప్పన దేమాన్నది. వరదరాజు కు నెమకలన్నియు గుల్లమై

పోయినవి. గోపరాయఁ డాతని నిష్ఠమువచ్చినట్లు మోకాళ్ల

తోను మోచేతులతోను పొడిచి వదలిపెట్టినాడు. ఆ! వదలి

పెట్టటయే? మోపు త్రాక్రితో బాధించి, యాతఁడే చొప్పు

మోపనుకొని, తిమ్మరాజు హఠియున్న స్థలమునకు మోసి

కొని వచ్చెను.

తిమ్మరాజున కింకను స్మృతి కలుగ లేదు. నెత్తురింకను

గాయమునుండి పగవహించుచునే యుండెను. ఆ దృశ్యమును

గాంచినంతనే గోపరాయఁకి గుండె పగిలిపోయెను. 'ఓరి

మూఢుడా! ఎంతవని జేసితివిరా?' యని తీవ్రకోపమున

వరదరాజును నొక్కనారిగాఁ గిందబడవైచి, చెంతనున్న

కుంటలోని చల్లని నీళ్లుదెచ్చి, తిమ్మరాజు మోముపైఁ జల్లి

పై గుడ్డను జింపి గాయమునకుఁ గట్టుగట్టి నెత్తురుప్రవాహమును
 గొంతవఱ కాపి, యాతని కుపచార మొనర్చు
 పట్టుకొమ్మ చుండెను. కొంతవడికిఁ దిమ్మరాజు తెప్పిరిల్లి
 విరిగెను. కనులు దెఱచి గోపరాయని గాంచి 'గోప
 రాయా ! బ్రతికియుంటివా? ఏడీ ఆ నరహంతకుఁడు?' అని
 యుచ్చరించెను. ఇంటియందు రాగమ్మ మొదలగువారు,
 తమవారింకను రాలేదేమో యని సమాచారమును దెలిసికొని
 వచ్చుటకై యొకనిఁ బంపిరి. ఆతఁడు వచ్చునప్పటికిఁ
 దిమ్మరాజు నీరసముతోఁ బడియుండెను. గోపరాయనివలన
 సమాచారమంతయు నాతఁ డెఱింగి, మొక్కిపలుగున నింటి
 కరిగి జరిగినదంతయు వారల కెఱింగించి, బండితోలుకొని
 పోయెను. ఇల్లంతయు నేడుపులతో నిండిపోయెను. ఊరివారందఱు
 గూపులుక్కి పొలమునకుఁ బోయిరి. రాగమ్మ
 మనస్సు చివుకుమనెను. తిమ్మరాజుపై విరక్తి గలిగెను. ఆతఁడనిన
 మండిపడనాగెను. ఇంతలో బండిమూఁదఁ దిమ్మరాజును
 గొప్పామునకుఁ జేర్చిరి. గోపరాయఁ డాదుష్టుని బంధించి తీసికొని
 వచ్చెను.

కొన్నిదినములు గడచినవి. తిమ్మరాజునకుఁ దిరిగి
 యారోగ్యము గలుగ నారంభించెను. నెలదినములు గడించు
 నప్పుటి కాతనికి సంపూర్ణారోగ్యము గలిగెను. కాని మనసెప్పు
 డును కోధానంబులచే దహింపఁబడుచునే యుండెను. వరద
 రాజుపై నాతనికిఁ గలిగిన కోపావేశ మంతనిప్రాణాపహర
 ణంబువలన శాంతి నొందునట్లు కనుపట్టచుండెను. వరదరా

జింటివారి కేగాక యూరివారి కందఱకును బ్రీబలశత్రువుగఁ
 దుష్టతఱుము. గాన్పించుచుండెను. పాపవృక్షమిప్పటికిఁ బండి
 నది. ఇన్ని నాళ్ళకుండియు నాతఁడు దిమ్మరాజు
 నింటఁ గారాగృహవాస మనుభవించుచు నే యుండెను. రాగమ్మ
 కాతనిపొడియే గిట్టకుండెను. తనభర్త నెత్తురుగండ్లఁ జూచిన
 యాపాపాత్మునిఁ బాఁగిమూలతో విడువఁగూడదని సంకల్పించు
 కొనియుండెను. లక్ష్మీదేవమ్మ మామూలుగ నే యుండెను.
 ఊరివారందఱోక వేళ బానమఱిది యని వరదరాజును విడిచి
 పుచ్చినను, దా మివేక్షచేయఁ గూడదనియు, బంధుద్రోహి
 యు, స్వామిద్రోహియనగు నాతనివలనఁ దమకు ముం దెప్పు
 డేనియు హానికలుగక మానదనియుఁ గాన నతని సమూల
 ముగా నశింపఁజేయవలెననియుఁ గృతనిశ్చయమై యుండిరి.
 కాని “కావలసినపని గంధర్వు లేతీర్తు”రన్నట్లు తిమ్మరాజేయాప
 న్నికిఁ బూనుకొని యుండెను. ఒకనాఁడు గాఁగ్రామాధికారియగు
 తిమ్మరాజు, పురవాసులందరి యెదుట వరదరాజును విచారించి
 యాతనికి మరణదండనము విధించెను. రాగమ్మ దాని నెఱింగి
 యుఁ గంటఁ దడి వెట్టలేదు. కులసతీమణులకుఁ దమ పతుల
 కన్న ప్రియులగు వారొక్కఁ లేనియు నుండదుగదా? దండనము
 విధించిన ప్రకారము, పులునాఁడు వరదరాజును నూరి వెలు
 పలనున్న వేపచెట్టుకు వ్రేలాడ దీసిరి. నాటితో మాచెట్లకుఁ
 గవ్వము లంతరించి పోయెను.

తిమ్మరాజునకు మనస్సు స్థిమితపడెను. లక్ష్మీదేవమ్మ
 గోపరాయనిఁ బ్రేమించుచున్న సంగతి యాతనికిఁ జక్కఁగాఁ

దెలియవచ్చెను. అందు కారణం జెంతమాత్రము కుమార్తెను
 గోపింపలేదు. గోపరాయణుని సచ్చరిత్రము తనకే
 సుఖజీవనము. కాక, యూరివా రందరకును తనప్రాయమై
 యుండుటవలనను, నాతడును భూవసలేయందు దప్ప తక్కిన
 వాసయం దన్నిటను దనకు సరియైనవాఁ డగుటవలనను, దన
 ప్రాణమును రక్షించినవాఁ డగుటవలనను, దీమ్మనా జతసికిఁ
 దనయేకపుత్రుని నిచ్చి యతివైభవముతోఁ బెండ్లికార్యము
 జరిగించి యాతనికి దనయింటనే యిల్లుటముగా నుంచుకొనెను.
 నూతనదంపతు లనుకూలదాంపత్యమువలన సుఖజీవనము
 నొందియుండిరి.

౪. హరిదాసు.

సీ॥ సకియవలసనె మృత్యు వాసన్న మగును,
సకియవలసనె పాగిగత్తణము జరుగు,
సకియవలసనె ధర్మానుసరణ మొదిపు,
మనుజున కని చెలిసినవారి నగ వివమె?

హరిదాసు నివాసస్థానము గుర్తించెను. ఆతని పేరే
వియో యెక్వోకినిఁ దెలియదు. ఆతని వృత్తివలన నాద తాత
నిని హరిదాసుయే పిలుచుచుండిరి. ఈతనికి భూనసతి యేమి
యును లేదు. మొదటినుండియు నీతఁడు ధర్మార్థసముదయ
గ్రామసంచార మొనర్చుచు సంవత్సరగ్రామమునకు దక్కువ
గాకుండునంతటి ధాన్యమును సంపాదించుకొనుచు సుఖజీవన
మొనర్చుచుండెడివారను. ఆకారము బహుచక్కగా నుండును.

శరీరము సువర్ణచ్ఛాయను మించియుండును.
హరిదాసు. మంచి తలకట్టగలవారను. ధర్మార్థసముదయ
బ్రతికోట ఉషఃకాలముననే స్నానమొనర్చి, జారుముడి నైదు
కొని చక్కని గౌరు బొడిగికొని, కాళ్ళకు గిల్లెలుకట్టుకొని,
తొబురిమీలచు, శ్రావ్యతర కంఠంబునఁ జక్కని గీతము
లను గాడుచు, నాతఁడు బయలుదేరినంతనే శ్రీతివారును
బయల్స్థయును నడలి, యాతని కెంతలేదన్న నరిసోలెడు
గింజలకుఁ దక్కువగాకుండఁ బెట్టుచుండెడివారు. ప్రతిగ్రామ
మందును సత్తయపాత్ర యించుమించుగఁ బది తడవలు

నిండుచుండెడిది. గుప్తకొండయుం దీతమిన్ని నెల్లగురు గౌర
వముతోఁ జూచుచుండెడివారు. ఆతండును బ్రతివాది 'అమ్మ,
అయ్యా' అని పిలుచుచు నెంతో యాకుచతో నుండెడివాడు.
రాత్రిపూట కాపులంద రీతివలన వారీక్షనామృతమును
గోలుచుండెడివారు.

శ్రీదేవమ్మ హరివాసువిభావ్య. శరీరచ్ఛాయయును
భర్తను మించియుండుననియే చెప్పవలయును. ఆ గ్రామమున
నాకాలముననున్న యువకు లందఱకన్న నా, నీమెయే చక్కని
దని యెల్లరును దెప్పకొనుచుండెడివారు. యుమా రిరుచి
శ్రీదేవమ్మ. యైదో యీడున నుండెను. హరిదాసుగూడఁ
దగిన వయస్సుగలవాఁడై యుండుటవలన వారి
యెడల నరుకూలవాంఛత్యము నిలిచియుండెను. పొలముపను
లెవ్వయును లేకుండుటవలన శ్రీదేవమ్మ యెల్లప్పు డిడికడనే
మసలుచు, రాటను సేచి కట్టచుండెడిది. ఇదియే పల్నాటి
నాసులయం దున్న నిరామరత్వము.

క॥

.....ర బిల్లున • నేకులె • నకున్

వసుధేశున చున్నను

గుసుమాస్త్రాక్షన • నొన్నకూడే కుటుమక్.

అరు వచన మిప్పుటికిని స్థానికులమనే యున్నది.

శ్రీదేవమ్మ సహజ సౌందర్యవతియగుట వలనఁ గొంద
అకుం గ న్నెట్టగా నుండకపోలేదు. అట్టివారిలో నరసరాయుడు

మొదటివాడు. ఇతడు మంచి చూపరి. వాక్చాతుర్యమున మిక్కిలి ప్రవీణుడు. చాలినంత ద్రవ్యము గలవాడు. ఇంచు మించుగ ముప్పదియేండ్లు గలవాడు. కొంచెము కుటుచగను బక్కపలుచగను నుడును. కంటికి నచ్చిన యవతి యాతని దృష్టిపథమునఁ బడినయెడల, వలసినంత ధన మొసంగియో, బలాత్కరించియో, చెరుప యత్నించు స్వభావముగలవాడు. ఇదియే యాతనియెడల నున్న దుర్గుణము. తక్కిన గుణము లన్నింటియందుఁ గొనియాడఁ దగినవాఁడై యుండెను. శ్రీదే

వనిఁ గాంచినప్పటినుండియు నాతనికిఁ బిచ్చి నరసరాయడు.

యెత్తినటు లుండెను. అనేకవిధముల యత్నించి చూడెను. కాని నిరుపమాన పతిభక్తియంతయు శ్రీదేవి యాతనిఁ గన్నెత్తియేనియుఁ జూడకుండెను. కాని యాదుర్భాగ్యనివలన అప్పు డేమి కీడుచూడనో యని యాపతివ్రతామ తల్లి భయపడుచునే యుండెను. నాహసించి యొంటరిగ బయలుదేరు వెళ్లుటకుఁ గూడ నామె శంకించుచుండెను. మానినీ శిరోమణులకుఁ బ్రాణముకన్న మానమే ఘనమి కదా! రాత్రిపూట హరిదా సింహికడనే యుండలవలనను, బొగ్గు వోవువరకుఁ గాపులందఱాతని యింటిచుట్టు మసలుచుండట వలనను, వీలుపడక యున్నందున, నరసరాయడు తగిన సమయమునకై వేచియుండెను.

కాలము దుర్భాగ్యులకే యనుకూల మగుచుండును. నాడు ముక్కోటిపండుగ. గుత్తికొండబెళెన్నానము సుప్రసిద్ధ మైయుండుటవలన స్నానార్థమై చుట్టుపట్టుగ్రామములనుండియే

గాక దూరపు భూములనుండియుఁ బెక్కుమంది జనులు వచ్చియుండిరి. ఇంక గుత్తికొండనుగురించి చెప్పన దేమున్నది? అయ్యది ధనుర్మాస మగుటవలన హరిదాసు మామూలు శ్రీకారము పెందలకడనే లేచి భార్యాసహితుఁడై బెళిన్నాన మొనర్చి, స్వగ్రామము ను గలయఁదిగి, సంపాదనార్థమై చుట్టు దురాలోచనము.

ప్రక్కలనున్న గ్రామముల కరుగుచుం దా నా నాటిరాత్రికింటికి వచ్చుట యసంభవ మగునే మో యని భార్యతో భద్రమని చెప్పి వెదలిపోయెను. హరిదాసుసమాచారమంతయు నెఱింగియున్న వాఁ డగుట వలన, నరసరాయఁ డానాఁడు తన వాంఛితము నెఱవేరియు నీడేర్చు కొనవలయు నని కృతసిద్ధియై యుండెను. ముక్కోటి పండుగ యగుటవలన నాఁడు హరిదాసునింటిప్రక్క నున్న వారందరు, రాత్రికి గ్రామసాసజియందు జరుగనున్న హరికథ కరుగుదునిమి నందువలనఁ దన కెట్టియిబ్బందియు సంభవించు దనియు నానుశ్చరితుఁడు తలఁచియుండెను. దుర్మాన్యులతలంపు లిట్లులేకదా యుండునది? ఆకాశహర్మ్యనిర్మాణమునందే వారిబుద్ధికుశలతయంతయు వినియోగింపఁబడును.

రాత్రి దాదాపు జాముపోవు గడచెను. ఊరివారందఱును హరికథాకాలక్షేపమున మెలంగుచుండిరి. శ్రీదేవికిఁ దానుగూడ నరుగవలయు నని యున్నది. కాని భర్త యింటి యందు లేకుండుటవలన నిల్లు వదలిపోవుట కామెమన సొప్పు కుండెను. తనభర్త నాటికి రాఁ డనుకొని భర్తవలెనే యామెయు నేకాదశీవ్రతదీక్షాపరతంతురాలు గనుక యింటి

ముంగిటఁ జాపవైచుకొని యాత్మధ్యాన మొనర్చుకొనుచుఁ బండుకొనెను. అప్పటికి ఘమాగు నడిచేయి కావచ్చినది. పలుకరించుట కిరుపారుగువా రెవ్వరును లేకుండిరి. గ్రామ సావడియందు జరుగుచున్న గోవిందధ్వనులు, కథకుని రాగాలాపములు చక్కగా వినఁబడుచుండెను. అంతయును

మానభంగ నిశ్శబ్దముగా నుండెను. శ్రీదేవి యాత్మధ్యాన మున నిమగ్నయై యుండెను. అట్లయెడ పోయెత్తము. నెవ్వరో వీధితలుపుల దట్టిన ట్లయ్యెను. ఆమె

వెంటనే తనభర్త వచ్చినాడని గింపెడానతో నడిగి తలుపును దెఱచెను. ద్వారముననున్న యావ్యక్తిని గాంచినంతనే యామెకు గుండె గుబ్బిలు మనియెను. 'అయ్యో దేవుడా!' యని యామె కెవ్వన కేకవైచి తలుపును బలవంతముగా మూయు నుండిచెను. కాని యావ్యక్తి ఆ ససరాయఁ డొక్కమొగి లోనఁ బ్రవేశించి, తలుపునకు లోపలి గడియ వైచి నిర్భయముగ నిరంకుశముగ నామె హస్త ద్వయమును బట్టుకొనియెను. వెనువెంటనే యా సాధ్వీ మణి మూర్తీభవించిన కాళికావతారమువలె విజృంభించి 'ఛీ! దుర్మాస్తుడా!' యని యొక్కప్పుడైన నాతిని విదల్చివైచెను. అనిచుఁ జుతటితో నూటకొనక, వీధితలుపు దెరువ నులుకుచున్న యాపరసుపతివ్రతాశిరోమణి పయ్యెద చెఱగుఁ బట్టి వెనుకకు లాగఁదొడంగెను. ఆమె పెనగులాడినది. పయ్యెద చినికి పట్టువిడిపోయినది. అరచినప్పటికి నామె మొత్తా లకించువారు లేకుండిరి. ఆకూర్పుఁ డామెను విడువలేదు. వెంట

నంటి యామెను బట్టుకొని తన బాహుద్వయమున నిరికించుకొని 'పిచ్చిదానా! ఇంత యాగడ మేల?' యని ముద్దుబెట్టుకొనఁబోయెను. ఆమె గోళ్ళతో నెత్తురంట రక్కినది. పండ్లతోఁ గొఱికినది. బాహుబంధనమునుండి విడివడుట కెంతయో ప్రయత్నించినది. కాళ్ళతోఁ దన్నినది. నోటికివచ్చినట్లు దిట్టినది. ఆతని కది తగనిపని యని బోధించినది. కాని యవి యానీచున కొక లెక్కయా? ఆదుర్మదాంధుని చెవుల కామె హితవాక్యములు వినబడఁ గలవా? ఆతనియెడ నామెనాహస మక్కఱకు వచ్చినది కాదు. ఆకిరాతుఁడు పట్టు విడువ లేదు. సహజముగ నబల యగు నామె యేమి చేయఁగలదు? ఆమెకుఁ గన్నులు తిరిగిపోవుచుండెను. స్వరము నన్నగిల్లెను. తుదకు స్మృతిదప్పి చటుక్కున నేలపైఁ బడిపోయెను.

ఇంటియందు భార్యయొక్క తెయే యున్న దని, హరిదాసు గ్రామసంచారమును ద్వరలో ముగించుకొని యెటులైన రాత్రికింటికి జేరవలయు నని సంకల్పించుకొనియుండెను. కాని యెంత యత్నించినను దుదకుఁ జేరితియేమోనడి యాతఁడు బయలుదేరునప్పటికి జానుపొక్కు గతించెను. అయినప్పటికి నాతఁడు లక్ష్మణుసేయక, మార్గము చిరపరిచయ మగుట వలన, నడిచెయికి స్వగ్రామమును జేరుకొనియెను. ఆతఁడు తనయింటి సందుములుపునకు రాగానే, శ్రీదేవి రుద్ధకంఠస్వరమును, రోదనధ్వనియును నాతనికి వినవచ్చెను. వినినపాటుననే యాతఁడు నిర్భూత చేతఁకుండయ్యెను. నిశ్శబ్దముగ నడుగులు వడినడిగ నిడుచు, నిజగ్రహబహిర్వాసమున జాసి, తలుపు

బెజ్జములగుండ దొంగిచూచెను. హరిదాసునకు గుండె బద్ద
 దుష్టక్షణము. లయ్యెను. శ్రీదేవి స్మృతిదప్పి కటికి నేలపై బడి
 యుండెను. ఒక యపరిచితపురుషుఁ డామెను
 మాటిమాటికి స్పృశించుచుండెను. హరిదాసునకుఁ గోపము
 ప్రజ్వరిల్లిపోయినది. శివమెఱ్ఱినచందమున శరీరము కంపింప
 సాగెను. అటు లగుట సహజమేకదా! అట్టిపుణ్యదివసమున
 పుణ్యచరిత్రయగు నిజసతీమణికి, హృదయమునకు సచ్చిసయ్యట్టి
 ప్రియసతీమణికి, వ్రతదీక్షాపరతంత్రురాలగు కులాంగనకు,
 నాయర్థరాత్రింబున ఒరు తెవ్వరు నింటలేనియెడ ఒక నీచుని
 వలన ఒక దుర్మార్గునివలన ఆనరసరాయఁ మూలమున
 డనకన్నులయెనుట మానభంగ మగుచుండఁ జూచి
 భర్త యగువాఁడు, తుదకుఁ బిరికివాఁడే యగుఁగాక
 సహించియుండఁగలడా? హరిదాసు పిరికివాఁడు గాడు. కేవ
 లము మానధనుఁడు. అందు నిరుపమాన మగు శరీరబలము
 గలవాఁడు. ఆశ డేమాత్రము చప్పుడుగాకుండ గోడ కెగఁ
 బ్రాకి యింటిబోసికి దూమికొ. నరసరాయునికుటిలక్రయత్న
 మాతని కన్నులకుఁ బొడకట్టెను. మఱుక్షణముందే యాకిన్ను
 లగ్నికణము లై పోయెను. అబ్బ! అప్పటి యాతని మానసో
 ద్రోకమును వర్ణింపఁజాలము. వెనుకపాటుల నా నీచుని డాసి,
 యొక్కటే తన్నుడన్నెను. నరసరాయఁ డాతన్నునకు బొక్కె
 డు మన్న దిని, తెప్పరిల్లి, చివాలున లేచి, మొలను డి పిడి
 కత్తిసి లాగి హరిదాసుపైకి నురికెను. ఏమి యాదుర్మార్గుని సాహ
 సము? పతివ్రతామానభంగమునకేగాక, పరప్రాణాప

హరణంబునకుఁ గూడ సిద్ధపడియుండెను గదా ? అటులఁ బ్రైకివచ్చు నరసరాయనిఁ గాంచి హరిదా సేమాత్రమును భయపడలేదు. తన ప్రాణమునకు ముక్కుగలుగునేమో యని యాశంపడు శంకింపలేదు. నిరాయధుడయ్య నాతని నెదుర్కొని, కత్తిగల హస్తమును దన రెండుచేతులతో బలముగా బట్టుకొనెను. ఇంక విడువలేదు. నరసరాయఁ డెంతో యత్నించెను. కాని కడిపించుకొనుట నుపాధ్యముగా నుండెను. ఆతనికిఁ గోప మినుమడించెను. హరిదాసుని సత్తువకొలఁది తన్ను నారంభించెను. రెండవచేతితో బదుకఁదొడంగెను. కాని యని యన్నియు హరిదాసు నెడలఁ బనిచేసినవి కావు.

అసీమని వికారపుచేష్టలవలన హరిదాసునకుఁ గోపము చెలరేగెను. సహనభావ మడుగంటెను. ఆతనిహస్తమును బలవంతముగా వెనుకకుఁ దిప్పి, యానాకును నరసరాయని చిరుదొక్క కానవటులఁజేసి, 'నీచుండా! కేటితో నీ కాయువు సరి' యని వికటాట్టహాస మొనర్చుచు బలముగా నడిమి వైచెను. పిడినది కాక కత్తి యాదుష్టుని చిరుదొక్కయందు దిగిపోయెను. పాపునకుఁ దగినశిక్ష కలిగెను. నరసరాయఁడు విగతప్రాణుడై నేలమై బడిపోయెను.

తెల్లవాణినది. హరిదాసు నింట హత్య గావించఁబడె నని యప్పుడే గ్రామమం దంతటను చెలియవచ్చెను. జనులందరు గుంపులుగట్టి వచ్చి చూచిపోవుచుండిరి. హరిదాసు నింటిదగ్గర నొక తిరుణాలమాదిరిగా నుండెను. 'గాడిదకుఁ దగిన శాస్త్ర జరిగినది లే' యని కొందఱును, 'పాపము ! దుర్మరణమురా'

యని కొందఱును జను లిచ్చవచ్చినట్లు ముచ్చటించుకొనుచుండిరి. శ్రీదేవి యాకారమును జూచినవా రందఱును గంటఁ దడివెట్టుచుండిరి. ఆ చిక్కువడిన శిరోజములును ఆ చినికి పోయిన పయ్యెదము ఆశక్తిరము నంటుకొనియున్న దుమ్మును మొదలగునవి యన్నియు నామెకు నాటికి కేయిగలిగిన యపచారమునుగూర్చి చెప్పకయే చెప్పుచుండెను. ఊరి యాడువారందఱును నామె నోదార్పుచుండిరి. హరిదాసున కింకను గోపము తగ్గలేదు. చూచువారల కారతఁ డుద్ధతునివలె గనబడుచుండెను. ఏమియుఁ దెలియని మూఢులు 'అడక్ట్రాని తినేవాడికిఁగూడ నింత పొగ కా?' యని యచుకొనఁజొచ్చిరి. కొంచెము జనసమృద్ధము తగ్గునప్పటికి గ్రామాధికారి శవ పరీక్షార్థమై వచ్చెను. అందుఁ బరీక్షించుట కేమున్నది? అద్దము చూపిన ట్లంతయుఁ గనఁబడుచునే యుండెను. గ్రామాధికారి శవమునకు దహనాధికార మొసంగి హంతకుని విచారింపవలయు నని గ్రామనావడియందు సభచేసెను. జనులందఱును హరిదాసున కెట్టిశిక్ష విధింపఁబడునో తెలిసికొందమని కిక్కిరిసియుండిరి. హరిదాసుని మోతాదులు బంధించి తీసికొని వచ్చి యుండిరి. అందరియెదుట విచారణము ప్రారంభమయ్యెను. కాని విచారించుట కేమున్నది? నరసరాయఁడు చేయఁదలచినది శ్రీదేవి మానభంగము. యత్నించినది హరిదాసుని ప్రాణాపహరణము. కలిగినది నరకలోకనివాసము. జనులందఱును హరిదాసునిఁ గేవలము నిర్దోషియని తలంచిరి. కాని గ్రామాధికారిమాత్రము నరసరాయఁడు తనకు

దగ్గరవాడగుటవలనను, నందు జాత్యభిమానంబు నెక్కువగా
ఉరిశిక్ష. బాటించువాడగుటవలనను హరిదాసుని నిర్దోషి
యని తలంపక, కేవలము నరహంతకుడనియే
యెంచి విచారణానంతర మాతనికి మరణదండనము విధించెను.
హరిదా సప్పడు తలయెత్తి గ్రామాధికారివంకఁ దీవ్రముగాఁ
జూచెనేకాని నోరెత్తి యేమియుఁ బలుకకుండెను. అక్కడ
నున్న వారందఱును గ్రామాధికారి తీర్పునకు వింతపడిరి.
అందరికి నాతనియెడఁ జరుక్కు మనెను. కాని

కం. సామజము చెఱకు మేసిన

దోమలు పదివేలు చేరి + తోలింగలవా?

గ్రామపతి తగవుదప్పిన

గ్రామము లో నున్నవారు + కాదనఁ గలరా?

అను వచనానుసరణి సహించి యూటకుండిరి. హరి
దాసు సప్పడే గ్రామసావడియం దొకగదియందు బంధితు
నిగా నుంచిరి. ఎవరియిండ్లకు వారు వెళ్లిపోయిరి. ధర్మహానికి
జనులు సహించియున్న నుదైవము సహించి యుండఁగలరా !

గ్రామాధికారియిట్లు గ్రామచావడి నానుకొనియే
యున్నది. హరిదాసునకు విధించినశిక్షనుగూర్చి గ్రామమున
గుజగుజలు పుట్టెను. పోతివాడును అన్యాయము అన్యాయము
అని పలుకసాగెను. నిక్కముగ నన్యాయ మని
గ్రామాధికారి యంతరాత్మకుఁ దోచుచునే యుండెను. కాని
దురభిమానమువలన నాతనికి బుద్ధి పెడతలఁ బట్టినది. అతని

భార్యయగు చినదేవమ్మ కీచిచారణము నచ్చలేదు. ఆమెమంచి పరిశీలనదృష్టి గలది. అందువలన హరిదాసుచేసిన కృత్యము నీచుడగు నరిసరాయని యెడలఁ దగినదియే యని భావించుటే కాక, యట్టివానిని జూపుటయే నిజమగు పౌరుష మని యామె తలంచెను. భర్త తప్పుతోవఁ దొక్కినందుల కామె కెంతయోకష్టముగానుండెను. కాని యాతనియెదుట సాహసించి మాటాడజాలదు. ఏలాగున నేనియు హరిదాసునిమరణ దండనము రద్దుచేయింపవలయు నని యామె సంకల్పించు చినదేవమ్మ.

మేమియు నామెకుఁ దెలియకుండెను. హరిదాసుని గురించి యామెకేగాక యూరివారందరికిని మంచి యభిప్రాయ ముండెను. అదిగాక శ్రీదేవసతీష్వమునుగూర్చి చినదేవమ్మకు జక్కగాఁ దెలియును. అట్టి పతివ్రతాశిరోమణి కన్యాయముగ అతిఘోరముగ అకారణముగ వైధవ్యము సంభవ మగుచుండు నెవ్వరేనియుఁ జూచి సహించి యుండ గలరా? ధర్మస్వరూపురా లగు చినదేవమ్మకు వైవము తోడుపడకుండునా?

హరిదాసు తనకు విధింపఁబడిన మరణదండనమును గూర్చి యంతగా విచారించుట లేదు. కాని న్యాయపరిపాలనా దక్షు లగు పల్నాటి జనులనుగూర్చి తీవ్రముగా విచారింపఁ దొడఁగెను. ఆతనికి శిక్ష విధింపఁబడి రెండుమూఁడు దినము లయ్యెను. అక్కడ శ్రీదేవమ్మ యన్న మనక, నిద్రయనక కంటికి మంటికి నేకధారగా నేడువ దొడంగెను. ఆమె నెవ్వరోదా

ర్పగలరు. హరిదాసుగూడ భార్యయవస్థకు మిక్కిలిగ వాపోవడొడంగెను. కాని యెవ్వరు సాయపడగలరు. ఒకనాడు హరిదాసు గదియందలి గవాక్షము నానుకొని యెద్దానిగూర్చి యో శరధ్యానముగ నుండెను. అప్పుడు ప్రోద్ధు నెత్తిమీదికి వచ్చియుండెను. అట్టియొక నాతని నెవ్వరో పిలిచినట్లయ్యెను.

ఆతఁడు వెనుదిరిగి చూచునప్పటి కొక కుట్టువాఁడతని మీఁద నొక యుత్తరమును వైచి యొక్కపరుగున వెళ్ళిపోయెను. హరిదాసున కాశ్చర్యమయ్యెను. చేతులు బంధింపఁబడి యుండుటవలన నతికష్టముతో నాయుత్తరము నందుకొని చదువుకొనసాగెను. చదువమొదలు పెట్టినంతనే యాతనికిఁ గన్నులవెంట నశ్రువులు రాలఁజొచ్చెను. కొంత

ఉత్తరము. వఱకుఁ జదువునప్పటి కాలనికి నవ్వు వచ్చెను.

తుదినఱకుఁ జదివినంతనే 'యుక్తమా? అయుక్తమా?' యను రెండు వాక్యము లాతని నోటివెంట నప్రయత్నముగా వెలువడెను. హరిదాసునకు సందిగ్ధావస్థ సంభవించెను. ఏమియును దోచలేదు. కాని 'యుక్తమే' యని యాతని యంతరాత్మ పలుకఁదొడంగెను. హరిదాసున కది వినబడుచుకే యున్నది. తుద కాతఁడుగూడ 'యుక్తమే'యని సిద్ధాంతీకరించుకొని యాయుత్తరమును ముక్కలు ముక్కలుగాఁ జించి పాటవైచెను. ఇదియంతయును నెవ్వరికిని దెలియదు. గడుపుదినము సమీపించెను. హరిదాసు నురిదీయుచు రని చుట్టుప్రక్కల గ్రామవాసులందరికిఁ దెలియవచ్చెను. పాపము! అందరును హరిదాసునిగూర్చి పిలపింపఁ దొడగిరి.

మంచివాడు నిష్కారముగ వధింపబడనున్నప్పు డెవ్వరు కంటఁ దడివెట్టకుందురు? అయ్యో! తనభర్తకై విలపించుచున్న శ్రీదేవిని-ఆమహాతల్లిని-ఆసాధ్యమణిని-ఆయూరిశ్రీదేవిని- ఎవ్వ రోదార్చువారు? ఆమెకు వైధివ్యము దప్పదా? ఆమెభర్తను గాపాడువారులేరా? ధర్మమునకు రక్షణములేదా? గుత్తికొండయం దెచ్చటఁ జూచినను శోకదేవత తాండవమాడుచుండెను. నాండే గడ్డిపుదినము. నలువారనే గ్రామాధికారి గ్రామసావడికి వచ్చెను. చేతులు గట్టి కొని మోతాదు లాజ్ఞకై వేచియుండిరి. ఉరిదీయువారు తగినసన్నాహముల నొసర్చుచుండిరి. ప్రజలందు స్త్రీపురుషభేదమేనియు నెంచక గ్రామచాసడిచుట్టను మూగియుండిరి. రెండుగడియల ప్రొద్దెక్కినను. గుత్తికొండయం దాఘాట నెవ్వరును బొయ్యి రాజుబెట్టి యెటుంగరు. గృహములన్నియుఁ బాడుపడినట్లండెను. తుదకు నోరులేని పక్షులుగూడఁ దమతమ యెఱకై పోవుట సంజోదము. మాని గ్రామచాసడి ముంగిటనున్న వేపమానిను మీఁద నిలచి ముందు జరుగనున్న ఘోరకృత్యమును గాంచలేక యేడ్చుచున్నవో యన్నట్లు గోలగా నటచుచుండెను. పశువులు 'అంబా' యని మొఱవెట్టుచుండెను. కుక్కలు 'కుయ్యో కుయ్యో' యని యరచుచుండెను. ఇవ్విధి గుత్తికొండయందుఁగల సర్వప్రాణులును హరిదాసునికై దుఃఖించుచుండెను. శ్రీదేవి కానాడు ప్రపంచమంతయు శూన్యముగాఁ గనుపట్టుచుండెను. అప్పటి యామె యవస్థను చూచినవారందరును నిఁక నామెబ్రతుకునా యని

విచారింపఁజొచ్చిరి. ఆమెయుఁ దనభర్తకుఁ గలుగఁజూపు భయంకరమరణమును గనులఁ జూడఁజాలక యింటియందే పడి యేడ్చుచుండెను.

జాము ప్రొద్దెక్కినను. ప్రిజలందరు హరిదాసునిరాక కై నిరీక్షించుచుండిరి. అప్పుడు బంధితఁ డగు హరిదాసు నచ్చోటికిఁ దీసికొని రాఁబడియెను. అతని మొగమునందు దుఃఖసూచన లెప్పుయును గన్పడుట లేదు. నిర్భయముగ అపరిమితానందముగ ఒకసారి సభనంతయుఁ గలయుఁ జూచెను. అతని కెవ్వ రగుపడిరో కాని యొక్కసారిమాత్రము తలనాడించెను. తిరిగి మొగమెత్తలేదు. గ్రామాధికారి యందరిని సంబోధించుచు, ‘నేటితో హరిదాసునకు జీవితసమాప్తి కానున్నదిగాన, నాతనికేదేనిఁ గోరికయున్నచో నద్దానిని నెరవేర్చుమనకు విధియై యున్నది’ అని పల్కెను. ‘హరిదా సడిగినదానిని మనము తప్పక నెఱవేర్చవలయును’ అని ప్రజలందరును గంతోక్తిగా నుడివిరి. హరిదా సప్పు డందరినిఁ దిలకించి ‘అయ్యలారా! ఇప్పుడు నా కేమియు భయ మను మాటయే లేదు. నేనందఱివలనను, నరవాంతకుఁడ నని యెన్నఁబడి యుంటిని’ అని యనునంతలో నెవ్వరో ‘లేదు’ అని బిగ్గరగాఁ బలికిరి. అందఱును నాశ్చర్యముతోఁ దిలకించిరి. కాని యావ్సక్తి యెవ్వరో వారికిఁ దెలియ దయ్యెను. తిరిగి హరిదాసు ‘నా కెటులైనను నేఁడు చావుతప్పదు. కాని నాకొక్కఁగోరిక గలదు. మీరందఱును నాకుగల తుదిఁగోరికను దీర్చునంటిరిగాన యడుగఁడలంచితిని’ అని యనునంతలో ‘తప్పకుండ’ అని యాతని నెవ్వరో

సంబోధించిరి. ప్రజలందరును దిరిగి యావ్యక్తి యెవ్వరో యని విచారించిరి. కాని తెలియ వచ్చినది కాదు. హరిదాసు తిరిగి వలుక నారంభించెను.

“అడుగుటకు నా కెంతమాత్రమును సంకోచము లేదు. ఇంతకంటే నేను మంచివాడనుగాఁబోను. ఎన్నాళ్ళచుండియో నా కొకరియందు మనస్సులగ్నమై యుండెను. ఎంతయత్నించి నను నా కది లభించినది కాదు. ఆకోరికను నేడు మీరు తీర్ప వలయును. ఆవ్యక్తియెవ్వరోగాదు. మీరందరును సఱుంగుదురు. ఆమె గ్రామాధికారి భార్యయగు చినదేవమ్మ” అని యనిసంతనే గ్రామాధికారికిఁ గోపము బ్రజ్వరిల్లిపోయెను. తోఁకఁద్రొక్కిన త్రాచుపామువలెబుస్సునునుచు ‘ఓరీ! నీచుఁడా’ యని యాతనిపై కురికెను. “అన్యాయము, అన్యాయము” అని తిరిగి యెవ్వరో పలికిరి. జనులందఱాశ్చర్యచకితులై చూచుచుండిరి. స్త్రీసమూహమునుండి యొకవ్యక్తి యీవలకు వచ్చి గ్రామాధికారిని

ఉరికితు తప్పెను. సమీపించి యాతని రెండుచేతులను బట్టకొని

‘నాథా! అగు మాగుము. అంతకోపమువలదు.

ఇదియేనా మీ న్యాయవిచారణము. మీ భార్యనడిగినందులకే యింతకోపము వచ్చియున్నప్పుడు, హరిదాసునికండ్లయెదుట బతివ్రతామతల్లియు, ననుకూలవతియు నగు నాతని భార్యను నొక్క నీచుఁడు నిర్బంధించినప్పు డాతని కెంతకోపము వచ్చి యుండునో యూహింపుఁడు. అడిగినందుకే యాతనిఁ జంపుటకు మీ రుద్యక్తులైయుండఁ జెరుచునప్పు డాతఁ డెట్లుండవలయునో విచారింపుడు. భార్యావమానము మీ కెంత సహింపరా

నిదో యెల్లరకు సంతేయని భావింపుడు. ఒక పుణ్యంగనకు మానభంగము జరుగుచుండ మీరు చూచి సహించి యుండఁ గలరా? మీ భార్య యొకరివలన మానభంగమంద నున్నప్పు డట్టివానిని మీరు గనులారఁ దలకించి ప్రాణములతో విడిచి పెట్టెదరా? హరిదాసునియెడ నందుఁ దప్పే మాత్రమును లేదు. పరాంగనాపహరణుల కనాదినండియు మరణము గలుగుచుండుట లోకవిధితమేకదా! అట్టివానికి మరణదండ నముకన్న వేరొక శిక్ష యున్నదా? కులసతీమానభంగము నకు నపునకుండునను సహించి యుండఁగలరా? హరి దాసు నెడల మీరు గనఁబఱచిన న్యాయ మిదియేనా? ఓ పల్నాటి వాసులారా! మీ కేమియు నది యన్యాయ మని తోచుట లేదా? మీయందఱి భార్యలనంటిదిగాదా హరిదాసు నిభార్య! అని యీవిధమున ధర్మోద్దేశమువలన నాధర్మ స్వరూపురాలు పలికినప్పుడు గామీశ్వరకాయే గాదు ప్రజలందఱును నొక యాంశుదానికిఁగల న్యాయపరిపాలనాదక్షతయు, సాహసమును దనుకు లేకపోయెఁ గదా యని తలవంచుకొనిరి. గామీశ్వరకారికి దసితప్పుతయుఁ దెలియవచ్చెను. ప్రజలందఱును నింక నుపేక్ష చేయఁగూడదని భావించిరి. చినదేవమ్మ యప్పుడే హరిదాసుని విగతబంధునిగఁ జేసెను. ప్రజలందఱు ‘ఉరిశిక్ష తప్పినది’ అని సంతోషముగ నరువసాగిరి. హరిదాసు చినదేవమ్మకుఁ దనకృతజ్ఞతను వెల్లడించెను. శ్రీదేవికి సుఖ దినములు లభించెను.

పాఠకుల కిప్పటికి హరిదాసున కురిశిక్తు తప్పటకు మొదటినుండియుఁ జనదేవమ్మయే కారణమని తెలియవచ్చి యే యుండెను. హరిదాసునకు నుత్తరమువాసినవారును, నిండుసభయం దావిధి నడుగు మని యుత్తరముద్వారా సలహా జెప్పిన వారును, హరిదాసు సభయందుఁ బలుకుచుండ 'లేదు, తప్పకుండ అన్యాయము, అన్యాయము' అని పలికినవారును, చినదేవమ్మగాక మఱియెవ్వరు? హరిదాసునకుఁ జనదేవమ్మ వ్రాసినయుత్తరమును జదువునప్పుడు సత్త్వవచ్చుటకుఁ గారణ మున్నది. ఉత్తరమం దాతనికిఁ జనదేవమ్మ, తన కతనివలన చిక్కుపడినది.

దప్పేమియు లే దని తెలియుననియుఁ దనభర్త యన్యాయముగాఁ బ్రవర్తించెననియుఁ గాని యాతనియెదుటఁ దాను సాహసించి మాటాడలే ననియుఁ దెలిపి యుండుటవలన, నామె సాధువర్తనమున కాతనికి సత్త్వ వచ్చెను. ఉత్తరమును బూర్తిగాఁ జదివినంతనే 'యుక్తమా? అయుక్తమా?' అని యాతని నోటినుండి వెడలుటకుఁ జనదేవమ్మవంటి మహాయిల్లాలినిఁ గూర్చి నిండుసభయం దట్లు గుట భావ్యమా యని యితినికిఁ దోచుటయే కారణము. కాని తుదకు ధర్మమే జయము పొందినది. చినదేవమ్మ సచ్చరిత్ర మెల్లెడల వ్యాపించినది. గుత్తికొండజనులందఱు నాటచుండి బుద్ధికలిగి వర్తింపఁ దొడంగిరి.

౫. బాలవీరుడు

‘అచటఁ బుట్టిన చిగురుగొమ్మైనఁ జేవ.’

—మనుచరిత్రము.

పోలిశెట్టి కాపురస్థులు దాచేపల్లి. జన్నభూమి యేమో తెలియదు. అతఁడు మొదట పైగుళ్లతో లేచినచ్చి దాచేపల్లియందు బేరము సాగించెను. సెనగగుడ్డి శృంగుకొనుటయే యప్పటి యాతనిస్థితికిఁ దగియుండెను. కాని కోజులు గడచినకొలది బేరము కలిసివచ్చుచున్నందునఁ గొంత జబ్బులు వెరుక వేసికొని చిల్లరదుకాణమును బెట్టెను. ఊరవారాదరతని గుడ్డి శృంగు పోలిశెట్టియని పిలుచుచుండెడివారు. అతని కెనియ్యర నేనిధముగా మెలఁగవలయుకో బాగుగాఁ దెలియును. అందువలనఁ జిల్లర బేరముకూడఁ జక్కగాఁ గలిపి వచ్చుచుండెను. వచ్చినరెండుమూఁడేళ్లకే కులమింటికోతి నొకదానిని బెడ్డిచేసికొని యొకయిల్లు కట్టుకొనెను. పెడ్డియును వృక్షియుండియు నాతనికి సిరియెత్తుకొని నది. పట్టినదెల్ల బుగార మగుచుండెను. చిల్లరదుకాణము నెత్తివైచి పెద్దవస్త్రమునకు దిగెను. జబ్బీలు దీసికొనుటయు, మారు బేరములకుగింజబ్బుటయు, వడ్డీవ్యాపార మొనర్చుటయు మొదలగువానికలవాటుపడి కొలది కాలముననే యొక యెరుపొలమును సంపాదించెను. వస్త్రమునందును భూమి యందును బాగుగా లాభించుచుండుటవలన గొప్పకవితెగలవాఁ

డయ్యెను. ఆతఁడు మొదటినుండియు లోభబుద్ధిగలవాఁడు కాఁడు. 'శక్తికిదగిన స్థానికరికి నాయమొనర్చుచుండెడివాఁడు. ఇంతకు గుణము మంచిదియగుటవలన భగవంతుఁడు గూడఁజక్కగాఁ జూచెను. అన్నిటియందును దాచేపల్లి వర్తకులయందంతటి వాఁడు లేఁడనిపించుకొనెను. వర్తకులందరతనిని దమకుఁబెద్ద శెట్టిగా నేర్పఁజూచుకొనిరి.

పోలిశెట్టికి భార్య కాపురమునకు వచ్చిన నాలుగైదేళ్లలోపలనే యిద్దరుకుమారులు గలిగిరి. పెద్దవానిపేరు పెదన్న. చిన్నవానిపేరు వీరన్న. పెదన్నవాఁడు చక్కదనమున నచ్చుకు నయ్యకు నేమాత్రము తీసిపోవువాఁడు గాఁడు. ఆకారణమునఁ బాలకుండపఱివాఁడు. చేతులకు మెడిమురుగులు, దండచేతికి గడియము, మెడలో నొక మెడికంఠుఁ బెట్టికొని తిరుగుచు నుండు పోలిశెట్టికెంతో సంబరముగా నుండును. ఆతనికి మొదటి నుండియు బెదకుమారునియందు మంచిప్రేమ. అందువలన నాతని నెంతో గారాబముగాఁ జూచుచుండెడివాఁడు. చిన్న వానియందుఁ బోలిశెట్టి కింతగా మనస్సులేదు. కాని యాతని భార్యమాత్రము చిన్నకొడుకును గన్నులలోఁగిడికొనుచుండెడిది. వీరిద్దరితరువాత వారికి సంతానమే కలుగలేదు. అందువలన దండతులిద్దరును బెరియెకరిని గారాబముతోఁ బెంచుచుండిరి. అట్లని వలఁపక్ష మున్నదని యనుకొన వలదు. వారిద్దరును పల్లెదండ్రులకు రెండు నేత్రములు.

పిల్లలకు యుక్తవయస్సు రాగానే పోలిశెట్టి వారికి
విద్యాభ్యాసము చేయించెను. ఆబాలకు లిద్దరును బడికి
పోవుచున్నప్పు డూరిలోని కాపుపిల్లలందరు,

‘శోమటి పిరికి, కొడితే ఉరికి

గుగ్గిలశెట్టికొడుకూ వీడూ

పెద్దన్న మొద్దు వీరన్న యెద్దు

కరిగెత్తుకుంటా బడికెల్లుతుంటే

కుంయికుంయిమంటా గోలెత్తుతాడూ

పంతులుగారూ బడికీబోతే

పడదన్నుతాడు

గుగ్గిలశెట్టి పెద్దన్నా

గుగ్గిలశెట్టి వీరన్నా.’

అని గోలమోస్తుచుండెడివారు. పెద్దన్నకుఁ బిల్లులంటే తగని
భయము. అందువలనఁ గాపుపిల్ల లెంతగోలచేసినా మాట్లాడ
కుండఁ బడికేఁ బోవుచుండెడివాడు. కాని వీరన్నకుమాత్రము
చాలా కష్టముగా నుండెడిది. ఆతఁ డొక్కప్పుడు కడుపునో
మండి వారితోఁ బోట్లాట బెట్టుకొని నాలుగు తినేవాడు.
ప్రతిదినము నీటిధముగా జరుగుచుండుటవలన నాతనికిఁ బడికేఁ
బోవుటకు మనసొప్పుకూడెను. ఒక్కొక్కనాఁడు బడికిఁబోక
యెక్కడికో చెన్నకుండ లేచిపోవుచుండెడివాడు. పెద్దన్న
మాత్ర మెవ రెన్నియన్నను మెదలకుండ బడికి వెళ్లుచుఁ
జక్కగాఁ జదువుకొనుచుండెను.

తల్లిదండ్రులెంత చెప్పినను వీరన్న మాట వినేవాఁడు కాదు. 'నాకుఁ జదువువద్దు' అని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పుచుండెడివాఁడు. అందువలనఁ బోలిశెట్టి కొక్కొక్కపు డాతని మోద గోపము వచ్చెడిది. కోపము మితిమీరినప్పుడు కుమారుని బక్కతెట్లు విరుగఁ దన్నుచుండెడివాఁడు. 'ఎంత కొట్టినను కొట్టండి చంపండి. నేను బడికిఁ బోను' అని వీరన్న చెప్పుచుండెడివాడు. తుదకు విసిగి తల్లిదండ్రులతనిని వదలినైచిరి. పెద్దన్న చక్కగాఁ జదువుకొనుచుండుటవలనఁ బోలిశెట్టి కారణము.

కాతనియందు మునుపటికన్న ప్రేమ యెక్కువయ్యెను. వీరన్న బడికిఁ బోవుట మానివేసి నాడనేకాని, కాలమునుమాత్రము వృధబుచ్చుటలేదు. ఆతఁడొక ఉండేలుబద్దను సంపాదించుకొని, చుట్టుప్రక్కల పొలములకు వెల్లి స్వయముగా గురినేర్చుకొనుచుండెను. ఆతనికి క్షణము తీరికలేదు. పనిలేనప్పుడు పలుగురాలైన గుండ్రముగా నరుగదీయుచుండెడివాఁడు. ముప్పొద్దులయందు గురి నభ్యసించుచుండెడివాఁడు. శ్రద్ధగలిగి పనిజేసినయెడల నబ్బనిది యొకటియుండఁ బోదు.

'సాధనమున బనులు సమకూరు ధరలోన' అనుమాట వీరన్నయందు సార్థకమయ్యెను. ఆతనికి రోజులు గడచిన కొలది యసవరతాభ్యాసమువలన గురి చక్కగా నిలువ నారంభించెను. ఎచ్చోటఁ దగులవలెనన్న నచ్చోటఁ దగులుచుండెను. ఇదంతయు నతనితల్లిదండ్రులకుఁ దెలియదు. వారతనిని గాలికిఁ దిరుగుచున్నాఁ డనియే భావించుచుండిరి. పెద్దన్నయే,

లేనలేనప్పుడు తమకు గుక్కెడుగంజి పోయేగలవాఁడని సంబరపడుచుండిరి. వీరన్న తన కేమాత్రముగూరి నిల్చినదో పరీక్షించుకొనుటకై యెల్లప్పుడు నాగులేటి కరిగి యచ్చోట నీటికై వచ్చు యమ్మలక్కలకుండలకు రాళ్ళతో బెజ్జములు గొట్టి, తిరిగి వానిని మంటితోఁ గప్పుచుండెడివాఁడు. ఇదియంతయు నాతఁ డెచ్చోటనో నక్క యొనర్చుచుండెడివాఁడు. అందువలన నీతనిపాండిత్య మెవ్వరికిని దెలియవచ్చినది కాదు. ఈతని విద్యావిశేషంబువలన గుమ్మరివాండ్రకు పుచ్చిగాకి పనిపడది. నమున్నది? గ్రామమున నెవ్వరియింటఁ జూచిన నోటికు డలే. నేఁడు కొత్తకుండఁగొన్న లేపటి కప్పుడే యోటికుండ యగుచుండెను. ఈవిధముగా వీరన్న గురినభ్యసించి యెగిరిపోవుచున్నపిట్టను గొట్టి నంతటి నేర్పునేగాక యింపుమింపుగఁ బాపుక్రోసు దూరమువఱకు గురిదప్పకుండఁ గొట్టునంతటి నేర్పును గూడ సంపాదించియుండెను. వీరన్న నాథకనాముఁ డనే రోజులు గానలసియున్న వేమో?

పెద్దన్నకుఁ బదునాతేండ్లయీడు నచ్చెను. విద్యాభ్యాసము చూగినెను. వ్యాపారమునందుఁ దండ్రి కక్కఱకు వచ్చి తండ్రినిన్న మించినవాఁడురా యనిపించుకొనెను. పెద్దన్న చేతి కక్కఱకువచ్చినప్పటినుండియు బోలిశెట్టి యింటియందే చిన్నమ్మ స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. అందువలనఁ బ్రతివారును మేమంటే మేమని పెద్దన్నకుఁ బిల్ల నీయవచ్చుచుండిరి. బెల్లమున్నప్పుడు చీమలు వేనకు వేలు వచ్చుచుండుట సహజమే గదా! పోలిశెట్టికిఁ గుమారులిద్దరికి నొక్కమారే పెండ్లిచేసిన

యెడల ఖర్చులో ఖర్చు కలిసిరాగల దని యభిప్రాయముం
డెరు. కాని వీరన్నకుఁ బిల్లనిచ్చెదమని వచ్చినవాఁడెవ్వరును
లేదు. పత్రివారును నాతనిని విద్యాశూన్యుఁ డని తలంచి
యూడిరి. అదిగాక యాతఁడును నెల్లప్పు డింటికడ నుండక
పాలములు బట్టుకొని తిరుగుచుండెడివాఁడు. వేషమాచూత
మన్నను గోచిపెట్టుకొని తిరుగుచుండెడివాఁడు. అందువలన
నాతనికిఁ బిల్లనీ ముట కెవ్వరును సమ్మతించలేదు. పోలిశెట్టి
వివాహనిశ్చయము. యెంత యత్నించినను వీరన్నకుఁ బిల్ల

నివాహనిశ్చయము. లభింపలేదు. తుదకుఁ బెద్దన్న కొక్కనికే
వివాహ మొనర్పనెంచి వచ్చినసంబంధములలోఁ దనకన్నిటి
యందు సరితూగునట్టి కారెమఘాడిసంబంధము నిశ్చయ
పరచుకొనెను. మంచిరోజు చూచుకొని, యడగడుగునకు
ననుమానాస్పదులు గనుక తెల్లవారక మునుపే పొలిమేరదాటి
పండుపసుపుచు బట్టుకొని వెళ్ళి పిల్ల తమ దనిపించుకొని వచ్చిరి.
నాటనుండి పోలిశెట్టి యింటియందు వివాహప్రయత్నములు
జరుగుచుండెను. పెద్దశెట్టి చుట్టపక్కములనేగాక, యూరనారి
నందరిని నాహ్వానించెను. పెద్దన్న పట్టశక్యము గానుండెను.
వీరన్న తీరిక లేకుండెను.

తేజే సుముహూర్త మైయుండుటవలన నారోజు పోలిశెట్టి
యింటియందుఁజాల గందరిగోళముగా నుండెను. కోమటక్కల
గొంతు చెవిటివానికిఁగూడ స్పష్టముగా వివచ్యుచుండెను.
చుట్టుప్రక్కలనున్న వారలకుఁ జక్కగాఁ దెలియునట్లు కొంద
ఱతిరహస్యముగా మాట్లాడుకొనుచుండిరి. దీర్ఘములు పలుక

నేరని వారందఱానాఁడా కోమటి యాఁడుపడుచుల సంభాషణ ములవలన గుణింతమునఁ బ్రీతిని లగుచుండిరి. అమ్మలక్కలందఱు సొమ్ములు పెట్టకొనువారలును, గుడ్డలు సవరించుకొనువారును, బిల్లల సమదాయించుకొనువారును, చిచ్చగాండ్లను దమికొట్టవారును, బెండ్లికొడుకు నలంపఁగఁగము.

కరించువారును నై పనిని దెమలనీయకుండిరి. పొద్దుగూకులు సవరించుచున్నను వారిసవరణల కంతము కనుపడుట లేదు. ఇంతలో పొద్దు కూకినది. అప్పు సందరికిఁ దొందరులు హెచ్చినవి. అందఱొక్కమారుగా ముందు భోజనములు చేసిరి. ఇంతలో బండ్లవాల్లు వచ్చి తొందరింప సాగిరి. పోలిశెట్టి కేకలు వేయసాగెను. ఒకవంక బాలకొఱకుఁ బసిపిల్ల లేడువసాగిరి. వీధిలో బిచ్చగాండ్లు గోలపెట్టుచుండిరి. ఇల్లంతయు 'గీ' 'బా' గానుండెను. ఈతొందరింపులోఁ గొందఱొక్కలురవి కెలుతీర్చి తొడుగుకొనుచుండిరి. కొందఱు చీరెకన్నినిగోచి కుంచుకొని, యంచు లేని కొంగును బైటకు పయోగించుకొనుచుండిరి. ఇంక మగవారందఱుఁ బెళ్లెలను బండ్లలోనికిఁ జేర్చవైచుచుండిరి. అందఱన్నినిధములఁ దొందరించునప్పటి కొక మాదిరిగా నలంకరించుకొని యాడువారందఱు నెత్తువీటలు వైచుకొని బండ్లలోఁ గూలఁబడిరి. బండికిగ్గఱికన్న నెక్కువగాఁబట్టుకుండిరి. కర్మముజాలక మూడవవాఁడు పిల్లవాఁడైన నెక్కెనావాని యవస్థ యింక భగవంతునికే యెఱుక. ఆకోమటితల్లులంత పలుచని లంబశరీరములు గలవారు. బండ్లువేయకను, మందును, మధ్యను గావలివారు సాయధులైయుండ నన్నియుఁ

జక్క-బెట్టుకొని పోలిశెట్టి బంధువులు మొదలగు వారందరితోఁ గారెచుపూడికి పెండ్లిప్రయాణమును సాగించెను.

నాఁడు కృష్ణపక్ష చతుర్థి. సకాలమునకు నెల పొడిచి నది, కాని యాక సము మేఘావృతమై యుండుటవలన వెన్నెల మసక మసకగా నుండెను. కటికిచీకటిమాత్రము గాదు. పెండ్లివా రూరుదాటునప్పటికి నెల చక్కఁగా బొడిచెను. ఘోషము నలుబదిబండ్లు పోవుచుండెను. పేరునకుమాత్రమే గాని తిప్పి తిప్పి లెక్కవేసినను నెనుబదిమందికిఁ దక్కువగా జన ముండిరి. అందుఁ జాలవలె కాఁడువారలే. మగవార లేముప్పదిమందికో యుండిరి. కాని బండ్లవారితో లెక్కవేసిన యెడల మగవారు దాదాపు నూరుమందికి యుండిరి. మొత్తము మీఁద నారాత్రి పెండ్లికిఁ బోవువారాఁడువారును, మగవారును గలిసి నూటయేబదిమందికి మించియుండిరి. ఈ పెండ్లిసందడి యందు వీరన్ననుగూర్చి యంతగా నాలోచించినవా రెవ్వరు ను లేరు. చుట్టాలతోఁ బాటతఁడుగూడ పెండ్లికిబయలుదేరెను. కాని యాతఁ డేమాత్రము తగినరీతి నలంకరించుకొనక యథా ప్రకారముగ నే గోచిపెట్టుకొని తనయుండేలుబద్దను, రాతిగుండ్లతో నింపఁబడిన రెండుచెక్కపెట్టెలను దీసికొని చిట్టచివర బాడి యందాతఁడొక్కడే కూర్చుండెను. చివరబాడి యని భయపడి యెవ్వరెక్కకుండుటయే యాతనికి మేలయ్యెను. జామున్నర ప్రోద్దగునప్పటికి బండ్లన్నియు రహదారిమార్గమును వీడి యడవిమార్గమునఁ బోవుచుండెను. పల్నాటివారలకు రాత్రిప్రయాణ మన్న నంతో సంతోషము. బండ్లుపోవుచున్న

శ్వుడు చాల సందడిగా నుండెను. పెండ్లివారందరు లోకాభి
రామాయణమున మునిగియుండిరి. బండ్లవారిలోఁ గొందరు
“ఓరినీ యెప్పులుగాలి? నడవనే నడ వశ” అని యదలించుచుం
డిరి. కొందరు “ఓరి నీయాలితాడుతెగ! దాపటెద్దు పక్కగాఁ
బోనియ్యండిరో” అని మందలించుచుండిరి. కొందరు పాటలఁ
బాడుచుండిరి. వారిలో నొకఁడీరీతిగఁ బాడుచుండెను.

పాట.

వస్త్రపదర పత్తిచేనికి । నావైలుకాడా

చిత్తముంచు ముమ్మాటికి ॥ వ ॥

ఎలికతోక చెడ్డకోల । యెడిగుబ్బల జడ్డిగాము

గురిగింజ యిత్తనము గుర్తుగాపెట్టినచేనికి ॥వ॥

వెడలిపొయ్యె దోవలోనె । కరణమొరికిందిచేలొ

రాజు లుండె కచ్చేరీకి । రాచబండకుత్తరంగ॥వ॥

ఈవిధముగా రెండు జాములు గతించినవి. మూడవ
జాము జరుగుచుండెను. అడవియంతయుఁ బ్రతిధ్వనించుచుం
డెను. ఎల్లరును సంతోషమున మునిగియుండిరి. కావలివార
లేమరక బండ్లకిరుపక్కలయందు సాయుధులై నడచుచుండిరి.

అది యొక యెడారిమార్గము. ఎచ్చట జూచి
దొంగలగుంపు.

నను జెల్లు దట్టముగాఁ బెరిగియుండెను. దానికిఁ
దో డామార్గమున నొకచింతతోపు గలదు. పట్టపగ లే యచ్చటఁ
బ్రయాణీకులకు బుర్ర రామకీర్తన జరుగుచుండెను. దానికి
దొంగచింత యని పేరుగలదు. కాని పెండ్లివారికిమాత్రము

నిర్భయముగా నుండెను. తగినయట్టహాస మున్నందునఁ దమకు దొంగభయ ముండ దని యందరును భావించియుండిరి. కాని దేవుడుమాత్ర మెట్లు తలచియుండ లేదు. ఇంతలో బండ్లు దొంగచింతను సమీపించినవి. పై కెంత బెట్టునరిగియున్న నక్క డికి వచ్చునపుటి కందరికిని గుండెపీకుడు కలిగెను. ఎట్టిశక్తియు చేయకుండ నెద్దలను వడివడిగా సదలించుచుండిరి. తోపు నడి మధ్యకు బండ్లన్నియు వచ్చెను. తగిన సమయము. గ్రొడ్డి వెన్నెల. పెండ్లివారి ప్రయాణము. అందున్నవారు, సహజముగాఁ బరికివారు. ఇకఁ జెప్పునదేమిన్నది? అప్పుడేయొక్కడ నుండియో యొకదొంగగుంపు వచ్చి పడనే పడినది. ఆగుంపును గాంచినంతనే యందరికిని శరీరములు చల్లఁబడినవి. బండ్లన్నియు నిలువున నాగిపోయెను.

దొంగలు సుమారు రెండునందలమందికిఁ బైగా నుండిరి. అదిగాక ప్రతివారును సాయుధులై యుండిరి. పెండ్లివారిలో దొంగల నెదిరించుటకుఁ జాలినంతమంది లేకుండిరి. ఉన్నవా రందరికిని దగిన యాయుధములు లేకుండెను. ఇక వారేమి చేయఁగలరు? దొంగలందరును జట్టుముట్టరి. ఒక్కరును వారల నెదిరించినవారలు గారు. తట్టెడు తట్టెడు సొమ్ములు పెట్టుకొనియున్న యమ్మలక్కలందరు గుడ్డలు తడుపుకొనుచుండిరి. పోలిశెట్టికి ముచ్చెపుటలు

గ్రొమ్మెను. నోటమాటయే లేకుండెను. ఒక్క

దోపిడి. రొక్కరే వేరకటేశ్వర్లు ముద్ర చెల్లించినట్లు నల్ల పూసదగ్గరనుండియు నొలిచి దొంగల కర్పించుచుండిరి. కొంద

రేడుపురాగమును జక్కగా నాలాపించుచుండిరి. కొలది కాలముననే యున్న సొమ్మంతయు దోపిడి చేయఁబడెను. దొంగలందఱొకచోటికి గుంపుగాఁ జేరుకొని దోపిడి సొమ్మునంతయు నొకచోటఁ గుప్పగాఁ బెట్టిరి. ఇన్ని యెండుకట్టెల రగుల్కొలిపి యావెలుగున దొరికినసొమ్మును బగ్గించుచుండిరి. ఆడువారందఱు గోలపెట్టుచుండిరి. మగవారు తిట్టుచుండిరి. ఎవరెన్ని యన్న నేమి? వారికిఁ గావలసినది యనాయాసముగ నొక్కరుఁ జావకుండ శరీరకష్ట మేమాత్రము లేకుండఁ జేఁజిక్కినది. దొంగలందఱు గుడ్డలు వరచి మూటలు గట్టుచుండిరి. వారి సంతోషమునకుఁ బెండ్లివారి యేడుపునకు మేరయే లేకుండెను.

దొంగలు చుట్టుముట్టినంతనే వీరన్న మరుమాటలాడక, కాలయాపన మేమాత్రమును జేయక, యుండేలుబద్దను, నొక పెట్టెను, దీసికొని యెక్కడికో పోయెను. ఆతఁడట్లొగి దొంగలందఱు తనకుఁ దాపునను, జక్కగా నగపడునట్లుగను, దగి యున్న యొకచోట నులిచి తన నేర్పు వెల్లడి యగునట్లుండేలు బద్దను నాడింపఁ దొడంగెను. అచ్చోట దొంగలందఱు కదలి పోవుటకు సంస్థిల్గులై యుండిరి. ఆసమయముననే వీరన్న సరియగు గురి నిల్పి మొదటి రాతిగుండును వదలెను. ఒక్కటే వీరన్న విజృంభణము. దెబ్బ. తగిలినదొంగ గిరగిరఁ దిరిగి క్రింద బడిపోయెను. వీరన్న విజృంభించెను. తెంపులేకుండ రాళ్ళవాన గురిపింపసాగెను. దొంగలందఱు తెల్లబోయి చూచుచుండిరి. 'ఫెటీ' 'ఫెటీ' మని రాళ్లువచ్చి

తగులుచుండెను. దెబ్బ కొక్కఁడువంతునఁ బడిపోవుచుండిరి. వీరన్నగురి యేమాత్రము దప్పుటలేదు. దొంగలు పడిపోవకుండ నుండుట లేదు. తలయెత్తి యెట్లుచూచుటకు వీలు గాకుండెను. పెండ్లివారంద రాశ్చర్యముతోఁ జూచుచుండిరి. దొంగలు గడియ గడియకుఁ బలుచఁబడుచుండిరి. పలుచఁ బడిన కొలఁది దొంగలధైర్యము పలుచఁబడుచుండెను. ఇంచు మించుగ సగము మందికి నాశనమైరి. ఇక మసలుట తడవుగా దని, సొమ్మంతయు నచ్చోటనే వదలి యెవరికి వారు కాలికి బుద్ధిసెప్పిరి. కనుదెఱచులోపల దొంగలందరుఁ బలాయి తులైరి. వారిరిగినంతనే కోమటిపెండ్లి పెద్దలకు వాక్పొరుషము మించెను.

కాని వారినిఁ గాపాడిన యాపీరుఁ డెవ్వఁడో వారికిఁ దెలియకుండెను. అందరును బండ్లు దిగి యెవరిసొమ్మును వారు దీసికొని నోటికి వచ్చినట్లు ప్రగల్భములఁ బలుకఁ దొడంగిరి. 'మనకు భయపడి పోయినారురా' యని కొందరును, 'దెబ్బల కాగలేక పోయినారురా' యని కొందరును, 'పట్టి శిక్షించి పోతామేమో యని పోయినారురా' యని కొందరును, నిట్లనేకవిధముల నుగ్గడింపఁ జొచ్చిరి. గండముగడచి పిండము బయటఁ బడె నన్నట్లందరుఁ బునర్జన్మ మెత్తినట్లుగా భావించి ప్రయాణము సాగించిరి.

వీరన్న దొంగలు పరుగెత్తిపోవుటఁ గాంచి యింక భయము లే దని తిరిగి తన బండికడకు రాఁదొడంగెను. కాని వచ్చునప్పటికి బండ్లన్నియుఁ గదలిపోయెను. పాపము! వీరన్న

దిగులు పడెను. తన్నుఁగూర్చి కన్న తల్లిదండ్రులే విచారింప
రైరిగదా యని యెంతయో నొచ్చుకొనెను. బండ్లన్నియు
గూతవేటి ధూరమును మించినోయెను. అరచినందువలన
లాభ మే మున్నది? కాని యాతఁడధైర్య పడలేదు. మార్గ
మునుబట్టి పోవసాగెను. అల్లుపోవు నప్పు డాతని కాకటికిచీకటి
యందు నాయడవిలో నొకమూలఁ బెద్ద వెలు గాతనికిఁ గనఁ
బడెను. అయ్యది బండ్ల వెలుగే యని యాతఁడు పొరపాటుపడి
యామార్గము ననుసరించెను. వెలుగును సమీపించుచున్నను
నాతనికి బండ్లసందడి యేమాత్రమును వినవచ్చుటలేదు.

పదిబారలధూరమునకు వచ్చునప్పటి కతనికిఁ గొన్ని
మానుషవ్యక్తు లగుపడెను. ఆకారమునుబట్టి చూడ నా
వ్యక్తులు గుంపునకు సంబంధించినవే యని వీరన్న కను
మానము కలిగెను. దానికిఁదో డచ్చటనే యొక యిల్లు
కూడ నుండెను. ఆలస్యమేల యని యాత డుండేలుబద్దను
నెక్కడి శిలాప్రయోగ మొనర్చెను. వ్యక్తులన్నియుఁ గల
వరపడి లేచెను. కాని వీరన్న తెంపులేకుండ శిలా
ప్రయోగ మొనర్చుచు, నా వ్యక్తులనన్నిటిని బడగొట్టి
యా యింటిని సమీపించి లోనఁ బ్రవేశించెను. అందు
నలుదిక్కులు గలయఁజూచినంతనే యాతనికిఁ గన్నులు
దిరిగిపోయెను. ఎచ్చోట జూచినను ధనమే. తన్నెవ్వరు
నడ్డుపెట్టువారు లేనందున వీరన్న ఇష్టము
జగజేకవీరుడు వచ్చినట్లు సొమ్ములు పెట్టుకొన దొడంగెను.
ఎన్ని పెట్టికొనినను నాతనికిఁ దృప్తికర మగుటలేదు. తుదకు

శరీర మగుపడకుండునట్లుగా నలంకరించుకొని యుండేలు బద్దను భుజమున దగిలించుకొని మూర్తీభవించిన యభిమన్యు కుమారునివలెను, నలంకరింపబడిన పెండ్లికుమారునివలెను, జయలక్ష్మిని దైకొన్న వీరకుమారుని వలెను, నుత్సాహమున నందకుమారుని వలెను వీరన్నయాగ్రహము నిర్గమించి ప్రయాణమును సాగించి తెల్లవారునప్పటికి నరణ్యమును దాటెను. ఏమి యాబాలుని సాహసము!

జాముపొద్దున్నప్పటికి పెండ్లివారు కారెఱుపూడికి వచ్చిచేరిరి. అందరును బండ్లు దిగి కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించు కొనియుండునంతలో బిల్లవెపువారు వరపూజకు వచ్చిరి. అప్పుడందరికిని వీరన్నమాట తలపునకు వచ్చి యొకరి నొకరు నడుగుకొనసాగిరి. పోతివారును “మాకు దెలియదంటే మాకు దెలియ”దని చెప్పుచుండిరి. పోలిశెట్టి నిరుత్సాహుడయ్యెను. ఆతనిభార్య యేడువ నారంభించెను. పెన్న కలహపు దిగులుపడెను. పెండ్లివారు తహతహ పడఁ జూచ్చిరి. వీరన్నయెక్కినబాడివాని నడుగ “నా కేమియుఁ దెలియ”దనెను. దీనివలన వరపూజ యాగిపోయినది. కొంతమంది మనుష్యులు వెదకుటకుఁ బంపబడిరి. అప్పటి కిచ్చుమించుగా జామున్నర పొద్దుదాటుచుండెను. ఒక్కరును నన్నమాను ముట్టకుండిరి. అట్టిసమయమున బాలవీరుఁడు వీరన్న తనవారిని గలిసికొనెను. ఆతనివేషముగాంచి యందరు దెల్లపోయిరి. ఆ యుండేలుబద్దను, నా యలంకారములను గాంచినంతనే వారందఱికిఁ దమ్ము గాపాడినవాడతఁడేయని తెలిసిపోయెను.

అక్షణముననే ప్రతివారును వీరన్నను నెత్తిమీదఁ బెట్టుకొనిరి.
పోలిశెట్టికిప్పుడు కుమారుని నిజవృత్తాంతము తెలియవచ్చెను.
వీరన్న కప్పుడందరును బిల్ల నీయుటకు సంసిద్ధులైరి. సక్రమము
గాఁ బెద్దన్న వివాహము జరిగిన కొన్ని నాళ్ళకే బాల వీరన్న
వివాహముగూడ నిర్వర్తింపఁబడెను. వైశ్యులు పిరికివా రను
మాట నాతనివలనఁ దొలంగిపోయెను.

౬. వీరరాజమ్మ.

గీ॥ మానవతియైన మానినీమణికిఁ బ్రాణ
రక్షణంబుగంటెను మానశిరక్షణంబె
ముఖ్యమైన కార్యం బని ♦ బుధులు పలుక
వినమె యారీతి జరుగుట ♦ కనులగనమె ?

పేరిరెడ్డి కాపురస్థలము రెంటచింతల. ఆతనివంశీయులందఱు మొదటినుండియుఁ బేరుప్రఖ్యాతల గడించినవారు. పేరిరెడ్డియు మంచిసరసుఁడు. ఆకార మంత నలుపు వర్ణమును గాదు. మంచికళగల వాఁడు. ఒకమాదిరి పొట్టికుటుచగా నుండును. పేరిరెడ్డికిఁ దండ్రి లేడు. తల్లి యున్నది. కాని యీతనివలె నామె యంతసరసురాలు గాదు. ఆమె యప్పుడప్పుడు కొడుకుతో లేనిపోని చీలిజగడములు పెట్టుకొని, బావిలోఁ బడతాను, చెరువులోఁబడతాను అని బెదరించు చుండెడిది.

పేరిరెడ్డి మాత్రము తల్లిమాటల సంతగాఁ బాటించుచుండెడివాఁడు. అన్నిటియందును బాగోగులను ధనకుఁ డాసే స్వయముగాఁ జూచుకొనవలసియున్నవాఁ డగుట వలనఁ బేరిరెడ్డి తనకుఁ దగినసంబంధమునే స్థిరపరచుకొని పెండ్లిచేసికొనెను. ఆమెయే యీకథానాయిక యగు వీరరాజమ్మ. వీరరాజమ్మ యన్నిటియందును పేరిరెడ్డికిఁ దగినకాంతయే. ఆమె చిన్నప్పటినుండియు మంచిదైర్యసాహసములు

గలది. పనిచేయుటయు దొడలు దాచుకొను స్వభావము

కలది గాదు. ఆమె కాపురమునకు వచ్చినప్పుడు
వీరరాజమ్మ. టినుండియు సత్తగారియెడల నెంతో వినయ
విధేయతలఁ గనఁబరచుచుఁ దలచో నాలుకవలె మెలంగు
చుండెడిది. ఇంటిపనుల నన్నింటినిఁ జక్కఁబెట్టుచుఁ బేరిరెడ్డికిఁ
గొంతవిశ్రాంతి కలిగించినది. పేరిరెడ్డియుఁ దనకుఁ దగిన
యిల్లాలు లభించిన దని యుప్పొంగుచు వీరరాజమ్మను బువ్వు
లతోఁ బెట్టి పూజించుచుండెడివాఁడు. కాని యాతనితల్లి మొద

అత్తపోయి. టినుండియు గయ్యాళిగంప యగుటవలనఁ దఱచు
గాఁ గోడలిమీద మిరియాలు నూరుచుండెడిది.

అత్తగారెన్ని యన్నను గుణవతి గనుక వీరరాజమ్మ యెన్నఁ
డును నెదురాడి యెఱుంగదు. ఆమెకుఁ గష్టములేకున్నను,
పేరిరెడ్డి మాత్రము భార్యకుఁ గలుగుచున్న యిబ్బందికి సహిం
పఁ జాలకుండెను. సహించియున్నకొలది తనతల్లి పోరెక్కు
వగుచున్నందునఁ బేరిరెడ్డి యొక్కొక్కప్పుడు భార్యను వెనుక
వేసికొని తల్లితోఁ గలహించు చుండెడివాడు. కాని వీర
రాజమ్మ మాత్రము గృహకల్లోలములవలనఁ బాడువంటికాపు
రము పాడైపోవు నని భర్తను సమాధానపెట్టుచుండెడిది. కాని
యామె మాత్రమెన్నా శ్శని సహించియుండఁగలదు. తాను
గూడ నొక యశ్శక్తిగింది కోడలే యను నూట పేరిరెడ్డితల్లికిఁ
దోచినదికాదు. వీరరాజమ్మ యింతలో పుత్రవతి యయ్యెను.
బాలింతగా నున్నప్పుడేనియు సత్తగారు పనిచెప్పుట మాను
చుండెడిది గాదు. పచ్చియొంటిమీద భార్యకేనుగునో యని

వేరిరెడ్డి దిగులు పడుచుండెడివాడు. వీరరాజమ్మ నడుమునకు గుడ్డబిగించుకొని యోపికయున్నంతవఱ కింటిపనులను సవరించుచునే యుండెడిది. చంటిబిడ్డకు బాలిచ్చుచున్నప్పు డిదియొకవంక బెట్టుకొని కూర్చుంటివా యనియు బనిచేసికొనునప్పుడుఎద్దుదిన్నట్లు నీవు తింటే సరియా? పిల్లవానిని జూచుకో నక్కఱలేదా? యనియు, నుగ్గుకొఱకుఁ బొరిగింటికి లేనప్పుడు వెళ్ళిన సంతచేటు పెత్తనాలా యనియుఁ బిడ్డకామదములేదని చెప్పినఁ బొరుగింటియందడిసి మాడునకుఁ, బెట్టఁగూడదా యనియు, నీళ్లుకాగ బెట్టునప్పుడంతచేటు కట్టెలఁ దగులఁబెట్టటా యనియు గొంచెము సరిపాళ్ళుగానున్నప్పు డింక కొంచెము మంటపెడితే నీసా మ్మేచున్న పోవునా యనియు నీవిధమునఁ జీటికి మాటికి వీరరాజమ్మను నత్తగారు కోపించుచుండెడిది. 'ఆ' అంటే తప్పు 'ఊ' అంటే బూతుగా నుండెను. ఎన్నినా శ్శని వీరరాజమ్మ యత్తగారిచేర వెళ్ళఁబోయఁగలదు? ప్రితిరోజు నీవిధముగా జరుగుచున్నందువలనఁ బాపమామెకు మనస్సు చెడిపోవ నారంభించినది. వేరిరెడ్డిచూత్ర మేమిచేయఁగలడు? తల్లిని సమాధాన పెట్టవలయునని యెంతో యత్నించుచుండెడివాడు. కాని యాతి నికృషియేమాత్రమిక్కఱకువచ్చెడిది కాదు. అతఁడుయత్నించినకొలఁది యామెగయ్యాళితన మెక్కువకాఁజూచెను. అది గాంచి యతఁడు విసిగి యూరుకొనెను. వీరరాజమ్మ యూహారు బడఁబాలక గుండెరాయిచేసికొని యొకనాటిరాత్రి పసిబిడ్డను జుకబెట్టకొని యెవ్వరికిఁ జెప్పకుండ నెచ్చటికో లేచిపోయెను.

నాడు దట్టముగా నుబ్బువట్టి యుండెను. ఉగుములు, మెగుపులు విజృంభించి యుండెను. అప్పుడప్పుడు చినుకులు కూడపడనారంభించెను. గాలిదట్టముగావీచుచుండెను. అయ్యది రహదారియేగాని యప్పుడుమాత్రము నిగ్గనమై యుండెను. రాత్రి దాదాపు రెండుజాములపొగ్గు గతించెను. అట్టియెడ నాగంభీరాంధకార సముద్రంబున, నానిర్జన ప్రదేశంబున, వీర రాజమ్మ ప్రాణములు బిగ్గవట్టి పసిబిడ్డను జుకనిశికొని యరుగుచుండెను. ఆహా! ఏమియీసాగ్ధ్యమణిసాహసము? పుట్టినింటికిఁ బోవలయు ననియే యామెదృఢసంకల్పమై యుండనోవు.

ఆమె యేమాత్రమును జలింపక, ముందుమాపున సాహసము. సత్త్వైతముగా నరుగుచుండెను. పసిబిడ్డను గూర్చికాని, తన్ను గురించికాని యామె యేమాత్రము విచారించి యుండలేదు. అందుకనేకదా - స్త్రీబుద్ధిః పశుయాంతకః అని పెద్దలు చెప్పియుండినది. ఆసమయమున నేదేని ముప్పు వాటిల్లినచో నామె కెవరు దిక్కు? స్త్రీ సాహసి చినప్పు డిట్టి సంగోచము లేవ్వయు నుండజాలవు. ఆమెది తెగించినప్పు డెవ్వరును నాపజాలరు. అట్టివారిదృఢసంకల్పము నెవ్వరును మరల్పజాలరు. అందుఁ గులకాంతలలిగినచో వారి కెదురును నది యొకటుండగలదా? అట్టివారికిఁగోపమావచ్చిన నీటియందు నిప్పుబుట్టినట్లుగదా!

ఆ మార్గమధ్యమున బాటసారుల విశ్రాంతి కొఱకై నిర్మింపబడిన యొకసత్రముండెను. అప్పటికి రెండుజాములు గడచినవి. చినుకులు మెండయ్యెను. వీర రాజమ్మ పసిబిడ్డ

తడిసిపోయెనని యారాటపడుచు దొందరగా నడచి యా సత్రమును చేరుకొనెను. ఆమెగుడ్డలు సంపూర్ణిగాఁ దడువ లేదు. పాపమాంసవిడ్డ గడగడ వణక నారంభించెను. తనవిడ్డ దుస్థితినిఁ గాంచినంత నే యామెకు హృదయము పగిలిపోయెను. తాను జలికి బాధపడుచున్నను, దనబాధను సరకుఁగొనక, యొకపొడిచోటఁ గూర్చుండి యావిడ్డకుఁ బాలీయ నారంభించెను. ఆకిలిబాధ మాన్పగలదుగాని చలి నిలువనీడ. బాధ నెట్లు మాన్పగలదు? పైటచెఱగుఁ గిప్పుద మన్న నయ్యది తడిసియుండెను. పిల్లివాఁ డేడువనారంభించెను. ఆమెకుఁ దన పూర్వవృత్తాంతమంతయుఁ దలఁపునకు రాజొచ్చెను. అట్టితలపు హృదయమునఁ బొడసూపినంతనే యామెకన్ను లసుగ్రూరితిమయ్యెను. కటకటా! అట్టి సాగ్ధ్య రత్నమునకా యంతటి దురవస్థ? భర్తకుఁ దెలుపకుండ వచ్చుట యామెతప్పై యుండు నేమో? కాని యాచాత్రీ పేరిరెడ్డి యింటికడ లేడు. అత్యగ్రాహ దయావిహీనడైన యామెతోఁ బోరాడి తనయింటికి రావ దని వెళ్ళఁగొట్టెను. అప్పు డామెకు శరణ్య మేమున్నది? పొరుగింట రాత్రి యేగించు దమన్న సంతకన్న తలవంపు లగు పది వేణుకటి యున్నదా? ఇవి యన్నియుఁ దలచుకొనుచు నామె విడ్డ నోదాగ్గు చుండెను.

చాలవఱకు సత్రము నిర్జనమై యుండెను. కాని యాసమయమునఁ బ్రక్కనున్న గదిని దెఱచుకొని యొక దీర్ఘకాయఁడు బయటికి వచ్చెను. అతని గాంచినంతనే

వీరరాజమ్మకుఁ గానినాము లేచివచ్చినది. ఆపసిబిడ్డ యేడుపును మానలేదు. ఇంకను వాని కురియుచునే యుంచెను. ఆమె యీతనిఁ గాంచివంతనే 'అయ్యా! పసిబిడ్డకుఁ గొంచెము తా వొసంగెదరా?' యని యెంతో దీనభావమున నడిగెను. ఆతఁడును గొంతవఱి తనలో దా నేదియో యాలోచించు కొని యేమియు బదులుచెప్పక లోని కరిగెను. వీరరాజమ్మ మృత్యుగహ్వయము. యీతనిఁగూర్చి నిరాశ జేసికొనెను. కాని యీతఁడు కొలదికాలముననే తిరిగి బయటికి వచ్చి 'అమ్మా! నూవాళ్ళు పెడిగితిని. వాళ్ళు సమ్మతిపడిరి. కొనికి రచ్చి' అని హెచ్చరించెను. ఆమెయుఁ గొండంత యాసతో బిడ్డను బుడి బెట్టుకొని లోననున్న వారతని కుటుంబమువారిని యెచ్చి యీతనివెంట లోని కరిగెను. ఆమె లోకులఁ బ్రవేశించినంతనే తలుపులు మూయఁబడియెను. అయ్యో! అదియేమి? లోననున్నవారిని గాంచివంతనే వీరరాజమ్మ నణక నాగింభించెను. అందున్న వార లాడువారు గారు. అందరును దీర్ఘకాయులే. వారి యాకారమును గాంచి నంతనే యందున్న వారందఱు హంతకు లని యామెకు సంశయము గలిగెను. సంశయ మన నేల? ఆమెకుఁ దోచిన భావము నిక్కమైనదియే. ఆగదియందుఁ బదిమంది యుండిరి. వారందఱును బేరువహించిన దారిద్రోపిడిగాండ్రు. వీరరాజమ్మకుఁ గాలు నిలువలేదు. బయటి కరుగవలయు నని యామె తలుపును తెరువఁ బోయెను. కాని వారిలో నొక జామె కడ్డమువచ్చి వెనుకకుఁ ద్రోసివైచెను.

యుండెదను. వాకిలికడనే సోసికొనిరమ్ము. దీని కంగీకరించిన
నిన్నుఁ బోనిచ్చెద మాని వెలియుఁజెప్పెను. ఆమెయేమియు
ననుమానము లేనిదానియై దానికి సమ్మతించెను. వా రామెను
బయటికిఁ బోనిచ్చిరి. ఒకఁ డామె పైటచెంగు పట్టుకొని తలుపు
నొద్ద నిలిచియుండెను. ఆమెయుఁ గొలదిసేపు బయటికివెళ్ళి
నట్లు మెలంగి, తిరిగి లోనికి వెళ్ళుటకై లేచినట్లు నటించెను.
పైటకొంగును బట్టుకొనియున్న యానీచుడు తలుపును విడచి
రెండడుగులు ముందుఁబెట్టు నప్పటికే, వీరరాజమ్మ తనబలము
సంతయు నుపయోగించి హంతకులొక్కఁడ చకితులగునట్లుగా
దలుపును మూసి బయటి గొట్టెమును బిగించెను. ఆహా !
ఏమియాయబల నాహాసము? ఎంతటియుపాయము? ఆమె కింక
మానభంగ భయములేదు. దొంగ లింకేమి చేయఁగలరు ?
అందఱును గోరె బూడ బెట్టిన యాశీవిషంబులమాడ్కి నుండిరి.
వీరరాజమ్మకు దైవసహాయము లభించినది. అట్లొనర్చియాకాంత
తన బిడ్డనేమిచేయుదురో యని విలపింపనారంభించెను. మాన
వతులకు మానముకన్న మించినది వేరేమియుండును ?

దొంగ లందఱ రాకాంతసాహసమున కచ్చెరుపుపడి
యేమియుఁజేయఁజాలకుండిరి. వాక్పారుష్యంబువలన నామెను
భయపెట్టఁజొచ్చిరి. తలుపులు బద్దలుగొట్టి బయటికి వచ్చెద
మనియుఁ గిటికీలు విరుగఁగొట్టెదమనియు, గోడకుఁ గన్నము
ద్రీప్వి వెలికివచ్చి యామెను సంహరించెదమనియు ననేక
విధముల భయపెట్టఁ దొడంగిరి. కాని యామె యేమాత్రము
వారిమాటలను బాటించలేదు. భయమువలనఁ బని కానేర దని

యా హంతకులు తా మా కాంతను జెరుపమనియు మాటవిని
తలుపుదీసినయెడల సురక్షితముగా నామె నింటికిఁ జెచ్చెద
మనియు, నామె పతివ్రతాత్వమును బరీక్షించుటకై యిదివర
కట్లామెను నిర్బంధించి యుంటిమనియు నిట్లనేక విధముల
నమ్మకము కలుగునట్లు శాంతవచనము లుద్గడింప మొదలు
గొంతుకోత. పెట్టిరి. కాని యామె యింతమాత్రముననే
వారిని నమ్మనా? దొంగలు తమ నేర్పు
నంతయు వినియోగించిరి. తలుపులను బలవంతముగా
నెత్తుటకు యత్నించిరి. కిటికీచువ్వలను విగుగఁగొట్టుటకై
తమబలమంతయుఁ జూపిరి. కాని యవి యన్నియు
నిష్ఫలమౌజనము లయ్యెను. అందొక్కటియేనియుఁ గొన
సాగినది కాదు. దొంగ లొనర్చుచున్న యీ యార్భటమాల
వలన నింతవరకు నిద్రించుచున్న యా పసిబిడ్డ మేల్కొంచి
పాలకై యేడువసాగెను. ఆయేడుపువినినంతనే పీరరాజమ్మకుఁ
దొందరపాటు కలిగినది. కాని యేమి చేయఁగలను? తలుపు
దెఱచినఁ దనకు మానభంగము నిశ్చయము. తెనువకున్న
బిడ్డకుఁ బ్రాణసంకటము.

ఆమెకు సందిగ్ధావస్థ కలిగినది. ఒకవంకఁ గన్నకడుపు.
ఒక వంక నతులితముగు మానసంరక్షణము! ఇందామెకుఁ గర్త
వ్య మేదియో పాఠకులే నిర్ణయింపవలయును? ఈశ్వరాజ్ఞ
యెట్లున్నదో యట్లు కాక మానదని యామెగుండె రాయచేసి
కొనెను. ఆపసిబిడ్డగోదనమును వినినంతనే దొంగల కొక
చక్కనియుపాయము దోచినది. వా రా పసిబిడ్డ నెత్తుకొని

‘ఓసి! ఇంక నైనా దలుపుదీయుమా? తీయకున్నచో నీయెదుటనే, నీవసిబిడ్డను ముక్కలుముక్కలుగాఁ దరిగెదము. ఇది తప్పదు. ఆలోచించుకొనుము’ అని పీఠరాజమ్మకుఁ దెలియఁ జెప్పిరి. ఆవాక్యముల వినినంతనే యామె కెవ్వన కేకవై చెను. ఒకటే యేడుపు. కన్నకడుపు కాలిపోవుచున్నప్పుడు, చూచి యోర్చుకొనఁగలవా రెవ్వరు? కాని యామెకు వేరుగతి లేదు. అన్నిటికంటె నామెకు మానరక్షణమే ముఖ్యమై యుండెను. అదియేగదా కులసతీమణులకుఁ దగినకృత్యము. దొంగల కామె యేమియు బదులు చెప్పలేదు. వారు కొంతతఱవూరకుండి తిరిగి యావిధముగనే యామెకుఁ జెప్పిరి. కాని యప్పటికి నామెనోట మాట లేదు. హంతకులు మూడవమారు సెప్పిరి. అప్పు డామెకుఁ దనబిడ్డ మరణము నిశ్చయమని తోచెను. కంటికిఁ గడివెడుగా వలపోయుచు నాకటికివాండ్రును నెంతయో పొగ్గింపఁ దొడంగెను. వినువారలకు గుండెనీరగు నట్లు బతిమాలఁ జొచ్చెను. ఆపసిగందును వదలి తన్ను జేరుపకుండఁ దనప్రాణములఁ గొనుఁడని పల్కెను. ఎన్నియో రీతుల వారిహృదయమును మరల్చుటకు యత్నించెను. కాని యాదుర్మార్గుల హృదయ మంతమాత్రమునకే మారఁగలదా? కడపారి చెప్పుచుంటిమని తిరిగి హెచ్చరించిరి. ఆమాట విన్నవెంటనే యామెస్మృతితప్పి నేలఁబడిపోయెను. దొంగలకుఁగోపమిచ్చుచుడించెను. వారింక సహింప లేక పోయిరి. ఛీ! దీసికేదగిన శాస్త్రీ కావలసినదేయని యాపసిబిడ్డను, నోరెఱుంగని యాపొత్తుకందువును, స్తన్యపానమునకై యేడ్చు

చున్న యాచంటి బిడ్డను, ముద్దుబిడ్డముంటగట్టచున్న యా
ముద్దు బిడ్డను - కరుణలేక - కరకు తురకలవలె - పుత్రప్రేమ
నెఱుంగని పాపానందయులవలె - ఆదొంగలు - ఆసీచులు -
ఆశిశుహంతకులు - పరాంగనాపహరణోద్యుక్తులు - తమ
కఱకుఁ గత్తులకు నెఱఁజేసిరి. ముక్కలు ముక్కలుగాఁ గోసిరి.
ఆకసుగందని మేనికండలను, ఆరక్తమాను జూచువారలగుండె
లవియునట్లు గిటికీసందులగుండె బయటికిఁ జల్లిరి. అంతటితో
నాహంతకులు తృప్తిపడిరి. ఇట్టి శిశుహంతకులకుఁ దగిన
స్తి కాకుండునా ? దైవము సహించి యుండునా ?

అప్పటికి రాత్రి మూడుజాములు గతించినవి వానత్కి
నది. అట్టియెడ సరకుల నెగుమిత్తకై కొనిపోవుచున్న బండ్లు
దాదా పేబడికి మించు సంఖ్యగలవి యామార్గముననే వచ్చు
చుండెను. దూరమునుండియే బండ్లసందడి వినవచ్చుచుండెను.
గదియందున్న దొంగల కారాటము హెచ్చెను. ఆబండ్లన్ని
యు నచ్చటికి నచ్చినయెడలఁ దమవృత్తాంతమంతయు
నాబండ్లవారికిఁ దెలియఁ గలదనియుఁ దన్నూలమున వారికి
మరణము పొక్షమగుట నిశ్చయమనియు వారూహించుకొని
మునుముందుగనే తప్పించుకొనిపోవుటకై యత్నింపనాగిరి.
ఇంతలో స్మృతితప్పిపడిపోయిన వీరరాజమ్మకుఁ దెలివినచ్చెను.
ఆమె లేచి చూచునప్పటికి దనబిడ్డయేడుపు వినరాలేదు.
ఆమెకు గుండె పగిలిపోయెను. బండ్లు దాపునకు వచ్చుచున్న
సంగతి యామెకుఁ దెలియవచ్చెను. పాపము! ఆమెకు దుఃఖ
మూగలేదు. ఎలుగెత్తి యేడువ నారంభించెను. ఆయేడుపు

దూరముననున్న బండ్లవారికి వినవచ్చెను. వారందరును నిదియే మిరాయని నడివడిగ నెద్దుల నదలించుచుఁ గొలఁదికాలమునకే యాసత్రమును సమీపించిరి. సమీపించి చూచునప్పుటికి మూర్తీభవించిన శోక దేవతవలె వీరరాజున్ను వారికిఁ గానవచ్చెను. అందరునుబండ్లనాపి యామెచుట్టునిలిచి యావద్వృత్తాంతమును దెలిసికొనిరి. పసిబిడ్డమరణవృత్తాంతము వారికి దెలియవచ్చినంతనే యాకాపులందరికినిశరీరములు గంపింపఁజొచ్చెను. ఒక్కమోగి నందరును జేతికట్టలయందున్న గండ్రొగ్గొడ్డళ్ళచు బయటికి లాగిరి. ఆకుతారములను ఆకాపుల విజృంభణమును గాంచినంతనే వీరరాజుమ్మకు దుఃఖమాతయు నశించి వీరశివమైత్రెను. మూర్తీభవించిన మహాకాళివలె నామె విజ్రాభించి, కాపులందరు విభ్రమచేతస్కులగునట్లు చెఱనున్న యొక్క కాపుచేతియందలి కుతారమును లాగుకొని యొక్క మెట్టన దలుపు దెఱచెను.

అహా! అప్పటి యాకాంత వీరరసాతిరేక మేమని నర్థించవచ్చును! మహిషాసురసంహార కారిణి యగు మహాశక్తివలె విజృంభించియుండెను. కాపులందరును సాయుధులై యామె ననుసరించిరి. తలుపు దెరువఁబడినంతనే హంతకులును సాయుధులై స్వప్రాణరక్షణమునకుఁ బరప్రాణాపహరణంబునకు సిద్ధపడియుండిరి. కాని వీరరాజుమ్మ వీరస్వరూపమును గాంచినంతనే దొంగలు కంపింపఁ జొచ్చిరి.

వీరరాజు.

లోపలి కరిగినంతనే వీరరాజుమ్మకు శరీరమే తెలియకుండెను. కాపులందరు శివ మెత్తినట్లు కోర్ధాతి

చేకంబున జిండులు దొక్కుచుండిరి. దొంగలందరు వీర రాజమృపై కురికిరి. ఆమె చలింపలేదు. అట్లు తనపైకి వచ్చిన దొంగలలో నిద్దరినిఁ బ్రధమాహృతిగాఁ దనగొడ్డలి కర్పించెను. కాపులు చెలరేగిరి. కాని యాకాంత వారిని ముందుసకు రాసీక, తా నొక్కతెయే, యాహంతకులపై విజృంభించెను. దొంగలు కొందరు పారిపోవ యత్నించు చుండిరి. అట్టివాడు, కాపుల నిశితకుఠారములకు బలియగు చుండిరి. దొంగలు పడిమందియే యైనను, నారి తేరినవారగుట వలనఁ గాపుల కనాయాసముగ సాధ్యపడకుండిరి. కాని వీరరాజమృ కాపుల కే మాత్రము హానికలుగకుండునట్లు తానే హంతకులను ముందుగా నెదుర్కొనుచుండెను. ఆ దొంగల నెత్తురు తనశరీరమునఁ బడినంతనే యాకాంత యుహ్సోగు చుఁ దనకు గాయము లగుచున్నను లక్ష్యముసేయక వారిని జిత్రవధసేయుచుండెను. ఆమెవలన నార్వురుదొంగలు మడిసిరి. తక్కిన నలుగురిలో నిద్దరు కాపులవలన హతులైరి. మిగిలిన యిద్దరును కాయములనిండ గాయములుగలిగి నిలువఁ జాలక పడిపోయి బాధపడుచుండిరి. హంతకులందరు హతులగుటఁ గాంచి కాపులు శాంతించిరి. కాని యాకాంత శాంతింప లేదు. ఆమె విజ్రాధణ మింకను దగ్గలేదు. కోధావలమింకను జల్లార లేదు. ఆమెశరీరమునఁ గలిగిన గాయములనుండి రక్తము ప్రవహించుచుండెను, నెత్తుటియందుఁ దేలుచున్న యాహంతకుల నింకను ముక్కలు ముక్కలుగాఁ గోయుచుండెను. వారికొత్త నెత్తుటియందు స్నాన మాడుచుండెను. శివ

మెత్తినట్లు చిందులు దొక్కుచుండెను. కాపులందఱు నామె యాకారమును గాంచుటకే ధయపడుచుండిరి. రుధిరస్నానము వలన నామెకు శరీరము తెలిసినది. శాంతము కలిగినది. కాపులందరిని నొక్కమారు తేరిపాఱఁజూచినది. గదియంతయు నలుదిక్కులఁ గలయఁ జూచెను. పాపము అచ్చోట నొకమూల నాకాంక్షకుఁ దన పసిపాపనిశిరము గనఁబడెను. ఆక్షణమున నే వీరము శోకమయ్యెను. పుత్రునిశిరమును గైకొని కెవ్వన కేక పైచి భువిపైఁ బడిపోయెను. ఇంక నాకాంత లేదు. తన వీరచారి త్రమును నిందు వదలి యందు వీరకాంత లుండు స్నానము నలంకరించెను. ఆమెచరిత్ర మిప్పటికిని బ్రతిధ్వనించుచు నేయుండెను.

సంపూర్ణము.

